

АКТИВНИТЕ НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИ ОРГАНИЗАЦИИ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 2017 г.

София, април 2017 г.

Настоящият доклад обобщава резултатите от **количествено изследване сред активните неправителствени организации, регистрирани в България**, проведено в периода 20 януари – 5 февруари 2017 г., резултатите от **количествено изследване на мнението на експерти с познания за гражданския сектор (лидери на мнение)**, проведено в периода 24 януари – 10 февруари 2017 г., както и данни от **национално представително изследване на общественото мнение**, проведено в периода 22 април – 14 май 2016 г. В доклада са ползвани и резултати от проведени седем тематични фокус групи – дискусии с представители на неправителствени организации в периода 11 януари – 9 февруари 2017 г., както и резултатите от **анализ на документи** от Централния регистър на юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на обществено полезна дейност.

Проектът за провеждане на изследване и изготвяне на доклад за състоянието на гражданското общество в България се финансира от Фонда за допълващи дейности по Програмата за подкрепа на неправителстве-

ните организации в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014 г. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от авторите и при никакви обстоятелства не може да се приеме, че този документ отразява официалното становище на Институт „Отворено общество“ – София, на страните донори и на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство.

Изследването е осъществено от екип на Институт „Отворено общество“ – София в състав:

Георги Стойчев

редактор

Боян Захариев

автор

Илко Йорданов

автор

Елица Маркова

ръководител на проекта

Ралица Димитрова

модератор на фокус-груповите дискусии

ISBN 978-954-2933-40-3

Съдържание

Резюме	5
Представяне на проекта и методология	7
1 Ниво на организация на активните НПО	12
1.1 Географски обхват и правно-организационна форма	12
1.2 Сфера на дейност	14
1.3 Финансови, технологични и човешки ресурси	16
2 Контекст на развитие	23
2.1 Влияние на глобалните процеси	24
2.2 Значение на членството в Европейския съюз	26
2.3 Ролята на държавата за развитие на НПО	28
2.4 Ролята на частните донори и други източници за финансиране	29
2.5 Ролята на гражданите	31
3 Споделени ценности, източници на легитимност и възможност за влияние	39
3.1 Ценности	39
3.2 Източници на легитимност на НПО	40
3.3 Сфери и възможности за влияние	42
Вместо заключение	50

Списък на фигурите

1	Брой на неправителствените организации в обществена полза по населени места	12
2	Местоположение на централата на активните НПО	12
3	Тип регистрация на активните НПО	13
4	Регистрация по години на активните НПО	14
5	Правноорганизационна форма на активните НПО	14
6	Процент от регистрираните НПО в обществена полза, които извършват и дейност в най-популярните тематични сфери	14
7	Организации, регистрирани в обществена полза според основната им дейност (брой)	15
8	Регистрация на НПО в обществена полза според някои основни сфери на дейност по години (1990-2016 г.)	15

9	Вид на активните НПО според сферата на дейност	16
10	Разходи за дейността на активните НПО през 2016 г.	17
11	Начин на възмездяване на екипа за извършената работа в активните НПО	17
12	Видове договори за наемане на персонал в активните НПО	17
13	Заплащане на труда в активните НПО	18
14	Неправителствените организации като работодател	19
15	Риск от отлив на квалифицирани експерти от НПО	19
16	Дял на жените сред персонала на НПО	20
17	Дял на жените на ръководни позиции в НПО	20
18	Необходими типове експертиза сред активните НПО	21
19	НПО с план или стратегия за развитие	22
20	Предизвикателства пред развитието на НПО до 2020 г.	24
21	Негативно отношение към НПО	24
22	Влияние на глобалните политически процеси върху развитието на гражданските организации в България	24
23	Очаквания за ефекта от развитието на глобалните процеси	25
24	Влияние на расистки, дискриминационни или нетолерантни групи в България	26
25	Подкрепа на ЕС за развитието на гражданското общество в България	27
26	Ефект от членството в ЕС върху състоянието на гражданското общество в България	27
27	Принос на оперативните програми за изграждане на устойчивост и капацитет на гражданското общество в България	27
28	Оценка на законовата рамка за развитие на гражданското общество	28
29	Оценка за приноса на източници от държавния бюджет за изграждане на устойчивост и капацитет на НПО	29
30	Мнение за ролята на различни институции и източници за финансирането на НПО в България	30
31	Очаквания за ролята на отделни чужди държави във финансирането на НПО	31
32	Препоръка към донорите за увеличаване на средствата за институционално финансиране на гражданските организации	31
33	Оценка за гражданската активност и участието на граждани в дейността и каузите на НПО в сравнение с преди пет години	32
34	Оценка за гражданската активност извън организирани форми на гражданско общество в сравнение с преди пет години	32
35	Разрастване на доброволчеството	33
36	Автентичните представители на гражданското общество според активните НПО	34
37	Оценка за степента на доверие към НПО от гражданите	35

38	Доверие в институциите	36
39	Определящи фактори за доверието в НПО	37
40	Оценка за степента на доверие към НПО от медиите	37
41	Нагласи към ограничаване на гражданските права и свободи	39
42	Отстояване на интересите на най-уязвимите групи в обществото	40
43	Източници за легитимност на НПО	41
44	Участие на гражданското общество при вземане на решение и формиране на политики (скалата от 2017 г. е модифицирана и приравнена)	43
45	Влияние на гражданското общество върху процеса на формиране на политики в страната	44
46	Представяне на резултатите от работата на НПО пред публичните институции	44
47	Влияние на НПО в различни сфери	45
48	Сфери на влияние на НПО	46
49	Оценка за работата на НПО за повишаване на осведомеността на гражданите относно техните права.	47
50	Извършвани услуги от НПО	47
51	Членство на НПО във федерации, коалиции, мрежи	49

Списък със съкращения

CIVICUS	Световен алианс за гражданско участие
БЦНП	Български център за нестопанско право
ЕИП	Европейско икономическо пространство
ЕС	Европейски съюз
ЗЮЛНЦ	Закон за юридическите лица с нестопанска цел
ИОО - София	Институт „Отворено общество“ – София
НПО	Неправителствена организация
ФМ	Финансов механизъм
ЮЛНЦ	Юридически лица с нестопанска цел

Резюме

Настоящият доклад е посветен на състоянието на неправителствените организации в България към началото на 2017 г. на фона на общото развитие на гражданското общество в страната през последния четвърт век. Докладът се базира на резултатите от количествени изследвания сред активни неправителствени организации, регистрирани в България и сред експерти с познания за гражданския сектор (лидери на мнение), данни от национално представително изследване на общественото мнение, както и резултати от проведени седем тематични фокус групи – дискусии с представители на неправителствени организации. Докладът се позовава и на резултатите от анализ на документи в Регистъра на Юридическите лица с нестопанска цел (ЮЛНЦ), работещи в обществена полза към Министерството на правосъдието. За сравнение с предходни години са ползвани данни от предишно подобно изследване на Институт „Отворено общество“ – София. То е публикувано през 2011 г. със заглавие "Индекс на гражданското общество 2008-2010". Осъществено е в сътрудничество с изследователския екип на CIVICUS (Световен алианс за гражданско участие).

Началото на 2017 година заварва българските неправителствени организации в една трудна международна ситуация, в която на много места по света се говори за свиване на гражданското общество или на гражданския сектор. Тази дискусия тече както в Европа, така и отвъд океана и на много други места по света. Върху общия, като цяло не особено благоприятен фон, развитието на българското гражданско общество през последното десетилетие изглежда относително стабилно.

От началото на 90-те години на миналия век в България се наблюдава рязък бум в регистрирането на неправителствени организации. Той е подхранен с нов тласък след приемането на страната за член на Европейския съюз (ЕС) през 2007 година. **В България ежегодно продължават да се регистрират по над 800 нови неправителстве-**

ни организации, работещи в обществена полза. В Централния регистър на юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на обществено полезна дейност към Министерство на правосъдието към началото на 2017 година има регистрирани над 14600 неправителствени организации.

Лингвистичният анализ на уставите на неправителствените организации, регистрирани в обществена полза показва, че **сред тях преобладават организациите, работещи в сферата на образованието, културата и спорта.** Наблюдава се и висока пространствена концентрация. Голяма част от организациите са регистрирани в столицата и в областните градове на страната. В близо 900 населени места в България има регистрирана поне по една НПО, действаща в обществена полза. Едва в 20 населени места има по повече от 100 подобни организации.

Мнозинството от активните неправителствени организации в България са малки и разполагат с ограничено финансиране за осъществяване на дейността си. Близо половината от анкетиранияте активни неправителствени организации съобщават, че през 2016 година са имали годишни разходи до 20 хиляди лева. Общо две трети са имали годишни разходи до 100 хиляди лева. Организациите с бюджет над един милион лева на година са по-малко от един процент от анкетиранияте.

Заплащането в неправителствения сектор, по оценка на представители на самите организации, е значително по-ниско от средното за обществения сектор, въпреки че в неправителствените организации работят хора с висше образование, които ползват чужди езици. Немалко организации, на фона на ограничените си ресурси и по-привлекателните алтернативи в държавната администрация и бизнеса, изпитват затруднения при задържането на най-ценните си служители. **В почти 60% от активните неправителствени организации по-**

голямата част от персонала работи на доброволни начала. Сред работещите срещу заплащане преобладават ангажираните на граждански договор. Според изразените мнения от представители на НПО по време на проведените групови дискусии в рамките на проекта, обаче едно от преимуществата на НПО при привличането и задържането на кадри произтича от обстоятелството, че мотивацията на хората, които избират да работят в гражданския сектор, е свързана с чувството за принадлежност към определени каузи и възможността за разгръщане на собствения потенциал.

Българският неправителствен сектор е силно феминизиран както по отношение на персонала, работещ в организациите, така и в рамките на техните органи на управление. **Сред персонала на над 50% от организациите преобладават жените;** при други 35% жените и мъжете са представени по равно. Една немалка част от НПО се явяват и работодател на представители на различни уязвими групи. Заслужава да се отбележи също, че гражданският сектор е доста млад. **В две трети от активните организации сред персонала има хора на възраст до 29 години.** Организациите, в които хората над 60 години формират повече от една трета от персонала, са само 10%.

Като цяло неправителствените организации са позитивно настроени към влиянието на Европейския съюз върху развитието на българското гражданско общество. Те имат и големи очаквания към мобилизирането на повече български частни донори за финансиране на граждански инициативи. Очакванията на активните НПО към държавата са по-ограничени, което вероятно се дължи на факта, че в момента, като изключим европейските средства, финансирането от българската държава не е особено щедро. От друга страна НПО са предпазливи към потенциална своя зависимост в резултат от държавно финансиране във връзка с ролята им на критичен наблюдател и застъпник за политики. В България, за разлика от някои други европейски страни, НПО, които по някакъв начин са свързани с общински или

други публични структури, или политически партии, се припознават като не автентични представители на гражданското общество от страна на самите организации.

Неправителствените организации припознават съществуващата в момента правна, медийна и обществена среда като не особено благоприятна за тяхната дейност, като сред причините за това посочват и собствените си недостатъци при комуникирането на дейността си. Над половината от анкетираните активни неправителствени организации съобщават, че през последните 5 години са се почувствали засегнати от негативно отношение на обществото във връзка с дейността си. В същото време **дейността на неправителствените организации остава слабо позната за гражданите.** Близко 25% от пълнолетните граждани в България, анкетирани в национално представително изследване през пролетта на 2016 година, заявяват, че не могат да преценят дали се доверяват или не на неправителствените организации. Толкова висок дял на хора без мнение не се наблюдава при оценката на нито един от другите типове организации и институции, включени в изследването. Това вероятно се дължи на обстоятелството, че неправителственият сектор не е компактен и хомогенен, а включва голямо разнообразие от организации, които имат различни цели и методи на работа, имащи отношение към различни групи в обществото. Въпреки това разнообразие, преобладаващата част от хората, ангажирани в дейността на активните неправителствени организации споделят общи ценности, свързани със защита на основните граждански права и свободи. Анкетираните представители на активните НПО в много по-малка степен биха направили компромис със своите права и свободи в името на някакви други политически, социални или икономически цели в сравнение с населението като цяло. Това означава, че евентуален опит за ограничаване на гражданските права и свободи в страната би срещнал съпротивата на активните НПО, но в същото време може да се очаква, че всеки подобен опит би превърнал тези НПО в основна цел на атака.

По отношение на влиянието на активните неправителствени организации, сравнението с данните от сходно изследване от 2009 г. показва изместване на акцента към националното и европейското ниво, за сметка на нивото на местната власт. През 2017 г. **1/3 от анкетиранияте НПО смятат, че НПО имат влияние на европейско ниво, а почти 2/5 от анкетиранияте виждат сериозно влияние на местно ниво** – традиционната арена на действие на малките граждански обединения. През 2009 г. почти половината от анкетиранияте НПО са виждали силно влияние на сектора на местно ниво, срещу само 20% на европейско ниво. При оценката на влиянието на национално ниво, през 2017 г. се забелязва движение нагоре с 5 процентни пункта спрямо 2009 г. Оценките, дадени от лидери на мнение, които познават неправителствения сектор, очертават най-силно влиянието на неправителствените организации на национално ниво.

Що се отнася до конкретните сфери на влияние, наред с традиционни области като доброволчество и благотворителност, се открояват екология и защита на околната среда, следвани от работата с деца и младежи, защита на човешките права и социалните услуги. Влиянието на НПО в сферата на образованието и интеграцията на ромите, както и в свързани с това сфери като социалната справедливост, е доста по-ограничено. Като най-ограничено се оценява влиянието на НПО по отношение на мониторинга на работата на институциите и устойчивото развитие на страната.

Изследването показва, че организираната част от българското гражданско общество продължава да бъде жизнеспособна, макар и в трудна глобална и национална среда. Ценностите и мотивацията на хората, работещи в неправителствени организации, са обвързани в повечето случаи с устойчиви идеи и каузи, които не са непременно сред най-популярните в обществото. Самият неправителствен сектор включва най-разнообразни организации и е трудно всички те да бъдат подведени под общ знаменател. В крайна сметка организирано-

то гражданско общество е част от обществото като цяло. Нормално е в него да намират отражение всички дилеми и противоречия на политиката и социалното развитие. На фона на тенденциите за „свиване“ на гражданското общество, които присъстват в анализи и коментари от Европа и отвъд нея, в началото на 2017 г. бъдещето развитие на българското гражданско общество изглежда навлиза в период на несигурност. Организациите ще са изправени пред необходимостта да търсят нови и по-ефективни форми за укрепване на връзката си с гражданите, да подобряват комуникацията си с обществото, да разширяват сътрудничеството помежду си и да разнообразяват източниците си на финансиране.

Представяне на проекта и методология

Проектът за провеждане на изследване и изготвяне на доклад за състоянието на гражданското общество в България се финансира от Фонда за допълващи дейности по Програмата за подкрепа на неправителствените организации (НПО) в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014 г.

Програмата за подкрепа на НПО в България е част от прилагането на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. В периода 2012-2016 г. Програмата предостави финансиране за неправителствени организации, регистрирани в България. Нейната цел бе да подпомогне развитието на гражданския сектор и приноса му за социална справедливост, демокрация и устойчиво развитие на България. Програмата подкрепи 454 инициативи, осъществени от 387 български неправителствени организации, регистрирани в обществена полза. Общият брой на организациите, осъществили дейности по Програмата, включително и като партньори на подкрепените НПО е 618, като сред тях има държавни институции и общини, бизнес организации, университети и училища. Оператор на Програмата за подкрепа на НПО в България в периода 2012-2016

г. е Институт „Отворено общество” – София в партньорство с Фондация „Работилница за граждански инициативи”.

Изследователски екип: Георги Стойчев, Боян Захариев, Илко Йорданов, Елица Маркова, Ралица Димитрова.

Период на провеждане на изследването: 22 април – 14 май 2016 г. – провеждане на национално представително изследване на общественото мнение; 20 януари – 5 февруари 2017 г. – провеждане на количествено изследване сред активните неправителствени организации, регистрирани в България; 24 януари – 10 февруари 2017 г. – провеждане на количествено изследване на мнението на експерти с познания за НПО сектора (лидери на мнение); 11 януари – 29 януари 2017 г. – провеждане на седем тематични фокус групи – дискусии с представители на неправителствени организации; Януари 2017 г. – анализ на документи в Централния регистър на юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на обществено полезна дейност – актуален към декември 2016 г.

Източници: Настоящият доклад е изготвен въз основа на данните от:

1. Количествено изследване сред активните неправителствени организации, регистрирани в България¹

Обект на изследването са активните/действащи неправителствени организации, регистрирани в България по ЗЮЛНЦ. За целите на изследването, като активно действащи неправителствени организации се приемат организациите, регистрирани по ЗЮЛНЦ, които са взели участие² в *Програмата за подкрепа на НПО в България* по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014 г., или разполагат с актуализиран профил в Информационния портал за неправителствените организации в България (www.ngobg.info)³ за

последните три години (2014-2016 г.).

Така дефинираният обект на изследването включва значителен брой активни граждански организации, за които има данни, че активно търсят финансиране за дейността си и/или са активни в комуникирането на своя профил и дейност. Близко 94% от организациите, участвали в изследването, са регистрирани в обществена полза. На този фон основното допускане е, че събирането и анализирането на данни за подобен тип организации може да даде реалистична картина на състоянието и перспективите на гражданския сектор в България. Това се отнася и за организациите, регистрирани за работа в обществена полза. Въпреки това не се изключва наличието и на други (групи) активни и действащи НПО на територията на страната, особено тези в частна полза, които не са обхванати в настоящото изследване.

Извадка от НПО: Изследването е изчерпателно за НПО в обществена полза, взели участие в Програмата за подкрепа на НПО в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014 г., и/или разполагачи с актуализиран профил в Информационния портал за неправителствените организации в България (НПО портал). Като рамкова информация за определяне на извадката служат данните от регистрите на Програмата за подкрепа на НПО в България и Информационния портал за неправителствените организации в България, съдържащ актуална база данни на НПО в България.

- i Общ брой организации, до които е изпратена покана за участие: 2006
- ii Организации с променен адрес и/или закрити, до които не е достигнала поканата: 153 (от които за една организация е получена информация, че е закрыта).
- iii Общ брой организации, получили пока-

¹Едномерните разпределения от количественото проучване сред активните НПО в страната могат да бъдат изтеглени от (www.opendata.bg) и свободно ползвани за вторичен анализ.

²Това са НПО в обществена полза, които по собствена инициатива са поискали и в следствие са получили регистрация в Електронната система за подаване и управление на проекти на Програмата за подкрепа на НПО, без значение дали са подали предложение за проект или съответният проект е получил финансиране от Програмата или не.

³В Информационния портал за неправителствените организации в България (www.ngobg.info) има регистрирани над 13 700 НПО, които имат възможност да актуализират своя профил.

Таблица 1: Данни за участниците в количественото изследване сред активните неправителствени организации, регистрирани в България

Организации (НПО):	Общо за количественото изследване сред активните неправителствени организации, регистрирани в България	Неучаствали в Програмата за подкрепа на НПО	Участвали в Програмата за подкрепа на НПО		
			общо	Нефинансирани по Програмата	Финансирани по Програмата
в извадката	2006	294	1712	1325	387
неполучени анкети	153	16	137	128	9
отказ	3	1	2	2	0
попълнили анкети	785	130	655	399	256
равнище на отзивчивост	42%	47%	42%	33%	68%
дялово разпределение	100%	16.6%	83.4%	50.8%	32.6%

ната: 1 853

iv Организации, изпратили писмен отказ за участие: 3

v Общ брой организации, участвали в изследването: 785

Близо половината от организациите в изпълнената извадка са участвали в Програмата за подкрепа на НПО в България без да са получили финансиране от нея; 1/3 са били финансирани. Останалите организации са попаднали в извадката, защото поддържат активно профил в Информационния портал за неправителствените организации в България.

Време за попълване на анкета по електронен път от представителите на организации: 36 мин. (стойност на медианата).

Изследователският екип разработи електронни въпросници за анкетиране на включените в извадката НПО. Релевантни въпроси от предходни сходни проучвания – "Индекс на гражданското общество 2008-2010" и други социологически проучвания на Институт „Отворено общество“ – София – са интегрирани във въпросниците към активните НПО, както и в тези към селектираните експерти с познания за НПО сектора (лидери на мнение) с оглед осигуряването на възможности за сравнение с предходни периоди.

2. Количествено изследване на мнението на експерти с познания за НПО сектора (лидери на мнение)

Поканени за участие са общо 73-ма експерти с познания за НПО сектора в България. Попълнени са общо 39 карти, което представлява равнище на отзивчивост от 53%.

Време за попълване на анкета по електронен път от лидерите на общественото мнение: 30 мин. (стойност на медианата).

Участници: Групата на експертите с познания за НПО сектора (лидери на мнение) включва професионалисти в различни области. Извадката се формира въз основа на принципа на „снежната топка“ (snow ball), като в началната фаза членовете на Консултативния съвет по предходно подобно изследване ("Индекс на гражданското общество 2008-2010") бяха поканени да предложат за участие в изследването до три други личности, чиито познания и наблюдения за работата на неправителствените организации в България ценят високо. От своя страна, все-

ки от респондентите бе помолен да препоръча още 3-ма експерта, които да бъдат поканени за участие в проучването. Прилагането на принципа на „снежната топка“ приключи с набирането на не по-малко от 35-ма участника, попълнили анкетата. Всички получени отговори след достигането на квотата, са включени в изследването.

Представителите на НПО са 49% от участниците в проучването, принадлежащите към академичните среди са 36%. Като независими експерти са се определили 23% от участниците, а всеки седми работи в медия. Представителите на местната власт са 10%. Държавната администрация е представена от един участник.

Сфера	Брой	Дял
неправителствени организации	19	48.7%
академични среди	14	35.9%
независими експерти	9	23.1%
медии	5	12.8%
местна власт	4	10.3%
изпълнителна власт на централно и областно равнище	3	7.7%
друго (моля, конкретизирайте в полето по-долу)	1	2.6%
държавна администрация	1	2.6%
чужбина	1	2.6%
частни компании	0	0.0%
законодателна власт	0	0.0%
съдебна власт	0	0.0%
ЕС	0	0.0%

3. Тематични фокус групи – дискусии с представители на неправителствени организации

Екипът на Институт „Отворено общество“ – София проведе седем фокус-групови дискусии с участието на общо 38 представители на НПО в следните тематични сфери:

1. Равнопоставеност на основа пол и сексуална ориентация; трафик на хора и домашно насилие
2. Наблюдение на публични политики и защита на човешките права (вкл. „watch dog“ и think tanks)
3. НПО като доставчици на социални услуги
4. Равнопоставена интеграция на ромите
5. Комуникация и работа с медии
6. Мрежи от НПО/фамилии
7. Общностно развитие.

Участници: Списъкът с организации, които да бъдат поканени за участие във фокус групите, беше съставен от работна група в рамките на екипа на Програмата за подкрепа на НПО в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014 г. При съставянето на списъка с организациите бяха взети предвид следните водещи критерии за осигуряване на обхват и разнообразие от представители на НПО в България: участие на представители на организации, покриващи разнообразни тематични аспекти от функционирането на неправителствения сектор по съответната тема; участие на представители на големи, средни и малки организации според управлениния персонал и бюджети; представяне на опитност и потенциал за иновации; участие на представители на организации от различни региони.

4. Национално представително изследване на общественото мнение

В доклада са ползвани данни от проведено национално представително изследване,

осъществено от Институт „Отворено общество“ – София⁴ в периода 22 април – 14 май 2016 г. Генералната съвкупност на изследването се състои от пълнолетното население на България. Извадката е вероятностна и много степенна – двустепенна гнездова, стратифицирана по административни области (NUTS 3) и тип населено място (град/село). Методът на регистрацията е интервю, проведено лице в лице по стандартизирана анкетна карта. От планирани 1200 интервюта са реализирани 1197. Максималната допустима грешка (при 50% относителен дял и 95% гаранционна вероятност) е $\pm 2.9\%$ (без да се отчита вътрешно-гнездовата корелация).

5. Анализ на документи в Централния регистър на юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на обществено полезна дейност

Чрез използването на алгоритми за статистически анализ на текстове, в началото на януари 2017 г. бяха анализирани публикуваните от Министерството на правосъдието части от уставите на всичките близо 15000 неправителствени организации, които фигурират в Централния регистър на юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на обществено полезна дейност към началото на 2017 г. Ползваните данни от <https://opendata.government.bg> са актуални към месец декември 2016 г.

За контакти във връзка с това изследване:

Институт „Отворено общество“ – София
ул. „Солунска“ 56, София 1000
тел.: (+359 2) 930 66 19
факс: (+359 2) 951 63 48

⁴Институт „Отворено общество“ – София провежда омнибусни проучвания на общественото мнение от 2008 г. Доклади с резултатите и данните от предишни проучвания са достъпни в интернет на www.opendata.bg

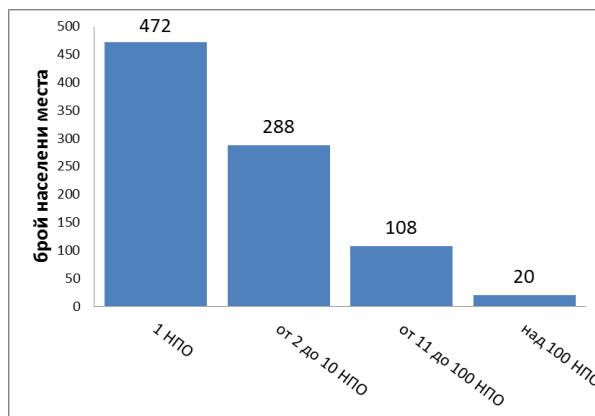
1 Ниво на организация на активните НПО

1.1 Географски обхват и правно-организационна форма

Към началото на 2017 г. в България има регистрирани над 14600 неправителствени организации, които работят в обществена полза. Анализ на данните от Централния регистър на юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на обществено полезна дейност показва, че регистрацията на НПО в обществена полза е силно концентрирана в географски план. Повече от половината НПО в обществена полза в България са регистрирани в: Софийския градски съд (35%), Пловдивския окръжен съд (6.82%), Варненския окръжен съд (6.61%) и Бургаския окръжен съд (5.6%). Тази концентрация не бива да ни учудва, тъй като за организациите по принцип е благоприятно да бъдат близко до места, където действат държавни и общински институции и където са достъпни разнообразни административни и бизнес услуги, включително места за организиране на публични мероприятия.

В почти 900 от населените места в България има регистрирана поне една НПО в обществена полза. В почти 300 населени места има регистрирани между 2 и 10 неправителствени организации в обществена полза, а в малко над 100 населени места са регистрирани между 11 и 100 подобни организации. В 20-те най-големи града на страната има регистрирани по над 100 неправителствени организации в обществена полза, а само в столицата София има регистрирани над 5000 организации – повече от една трета от всички неправителствени организации в България, работещи в обществена полза.

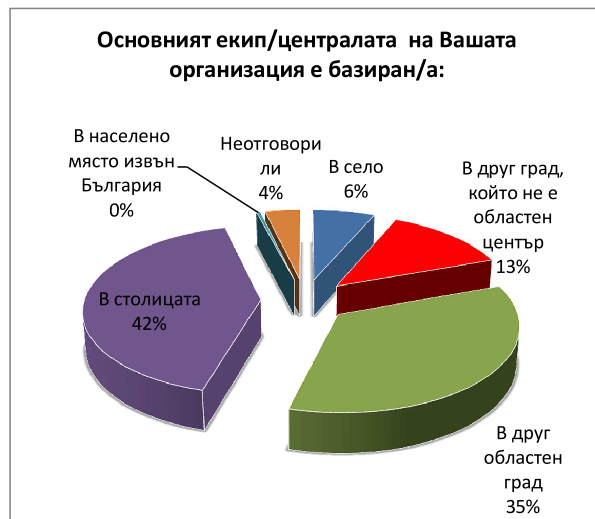
Фигура 1: Брой на неправителствените организации в обществена полза по населени места

Източник: Централен регистър на ЮЛНЦ в обществена полза, декември 2016 г.

Що се отнася до географското позициониране на активните НПО от изследването, то по-голямата част от тях – около три четвърти – са базирани в големите областни центрове в България, включително столицата, в която се намират централите на 42% от тях.

Фигура 2: Местоположение на централата на активните НПО

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

Половината от активните организации са извършвали дейност в районите на трите най-големи центъра на страната – градовете София, Пловдив и Варна. Това е показателно за неравномерност в покритието на страната с гражданска активност и значително по-слабото присъствие на активни НПО в областите с по-малобройно население. В областите с висока концентрация на население от

етническите малцинства – Добрич, Силистра, Търговище, Разград, Шумен, Кърджали и Ямбол – сумарният дял на активните НПО е приблизително равен на броя на НПО в района на голям град като Варна или Пловдив – около 5-6%. Вероятно близостта до големи центрове на активни НПО като Варна и София също намалява частта на тези организации в по-малките близки области като Добрич и Шумен (в близост до Варна) и Перник (в близост до София).

Голяма част от анкетираните активни НПО са регистрирани за извършване на дейност в обществена полза – 94%. Едва 2% са регистрирани като работещи в частна полза. В този смисъл **изводите в настоящия доклад, включително и по отношение на географския обхват на гражданските организации в България, се отнасят основно за активните неправителствени организации, действащи в обществена полза.** Само информация, базирана на Централния регистър на юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на обществено полезна дейност се отнасят до **всички организации, работещи в обществена полза.**

Фигура 3: Тип регистрация на активните НПО

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

Ако погледнем динамиката на развитие на гражданския сектор в България през годините, виждаме, че има ясен ръст в регистрацията на НПО в обществена полза по години. След приемането на България в ЕС броят на новорегистрираните НПО в обществена полза се движи между 800 и 900 на година.

Извадката от изследването сред активните НПО показва, че и при тях се наблюдава подобна възходяща тенденция в годините на регистрацията. Относително малка част от активните към 2017 г. неправителствени организации имат история, започваща в началото на 90-те години на миналия век. Една много голяма част от тях са „връстници“ не на прехода към пазарна икономика, а на членството на България в ЕС. Бумът от нови регистрации на НПО в България след 2007 г. може да е подхранен до известна степен и от възможностите, които предоставя европейското финансиране в рамките на членството на страната в ЕС.

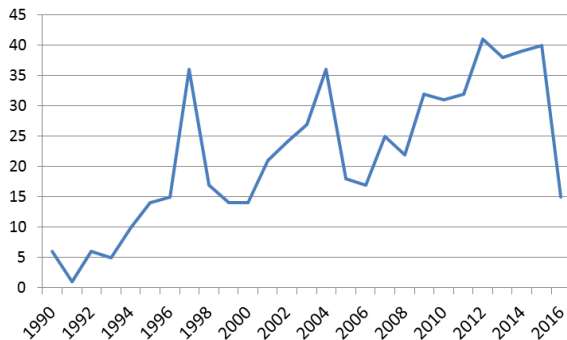
Същевременно, в контекста на оттеглянето на други донори в резултат от членството на България в ЕС, някои от организациите с аналитичен профил споделят мнението за свиване на кръга на активните НПО през последните години.

„След 2007 г. донорският поток намалю, защото се очакваше, че ще се оправяме сами.“

„Преди години имаше много външно финансиране, което насърчаваше организациите да бъдат регистрирани, да се създават и да развиват гражданското общество. Тогава имаше и клиентелистки организации, които умряха, но и до ден днешен има организации, които продължават да съществуват.“

Източник: Изказвания на участници по време на фокус-групови дискусии с представители на НПО, организирани от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Фигура 4: Регистрация по години на активните НПО

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

Що се отнася до организационната им форма, приблизително 2/3 от участвалите в проучването сред активни НПО се определят като сдружения, а 25% като фондации. Делът на читалищата в проучването е 8%.

Фигура 5: Правноорганизационна форма на активните НПО

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

В регистъра на организациите, регистрирани в обществена полза към Министерство на правосъдието, над 83% от НПО са регистрирани като сдружения, а над 14% са фондации. В изследването сред активните НПО фондацииите са малко по-силно представени, а сдруженията са по-малко на брой в сравнение с масива от организации в централния регистър на ЮЛНЦ в обществена полза. Та-

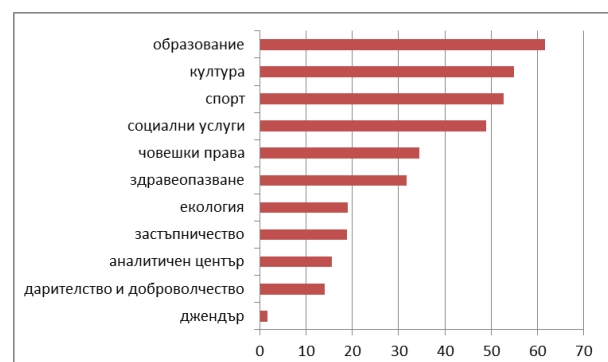
⁵ Най-масовите културни организации в България – читалищата – са регистрирани по специален закон. Затова в регистъра на организациите в обществена полза на Министерство на правосъдието фигурират много малко на брой читалища. Читалищата присъстват обаче, в проучването на активните НПО, проведено от ИОО-София. Читалищата са сред малкото независими неправителствени организации, които по традиция съществуват и по времето на комунизма, без разбира се, по онова време да са освободени от идеологическата опека на държавата. Читалищата оцеляват и дори броят им нараства след началото на 90-те години на миналия век, като в много малки и отдалечени населени места както и в някои гетоизирани квартали те са на практика единствените центрове на общността, а понякога и единствените обществени пространства на закрито, където хората имат възможност да се занимават с различни културни дейности, да ползват библиотека или Интернет.

зи малка разлика може да се дължи на обстоятелството, че в регистъра към Министерство на правосъдието не присъстват голяма част от читалищата ⁵, както и НПО, работещи в частна полза, които са включени в изследването сред активните НПО. Като цяло обаче се вижда, че **профилът на организациите, участвали в проучването сред активните НПО е много близък до този на организациите в Централния регистър на юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на обществено полезна дейност.**

1.2 Сфера на дейност

Анализът на документите в Централния регистър на юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на обществено полезна дейност показва, че НПО които наред с другата си дейност, извършват и дейности в областта на образованието, са най-много – над 9000. Следват организациите, работещи в сферата на културата и спорта и социалните услуги. Във всяка от тези категории има по около 8 000 регистрирани организации.

Фигура 6: Процент от регистрираните НПО в обществена полза, които извършват и дейност в най-популярните тематични сфери

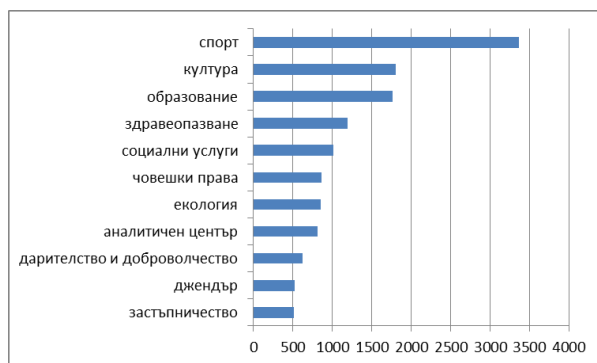
Източник: Централен регистър на ЮЛНЦ в обществена полза

Ако обаче ни интересува само основната

дейност на неправителствените организации в обществена полза, то спортът определено доминира⁶ – към началото на 2017 година в България са регистрирани почти три хиляди и петстотин спортни клуба.

Регистрираните НПО, чиято основна дейност е в сферата на образованието и културата, са около хиляда и седемстотин. Следват организациите, действащи в сферата на здравеопазването, социалните услуги, човешките права, екологията и аналитичните центрове (тинк-танковете).

Фигура 7: Организации, регистрирани в обществена полза според основната им дейност (брой)

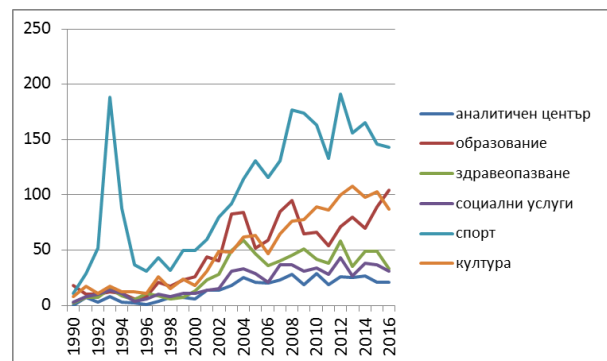

Източник: Централен регистър на ЮЛНЦ в обществена полза

⁶В регистрацията на спортни организации има бум още в началото на 90-те години на миналия век, когато за пръв път е разрешено спортните клубове да се отделят от държавата и да съществуват като независими, самостоятелни организации.

Приблизителното разпределение на НПО, регистрирани в обществена полза според сферите, в които работят, е показано на фигурата по-долу:

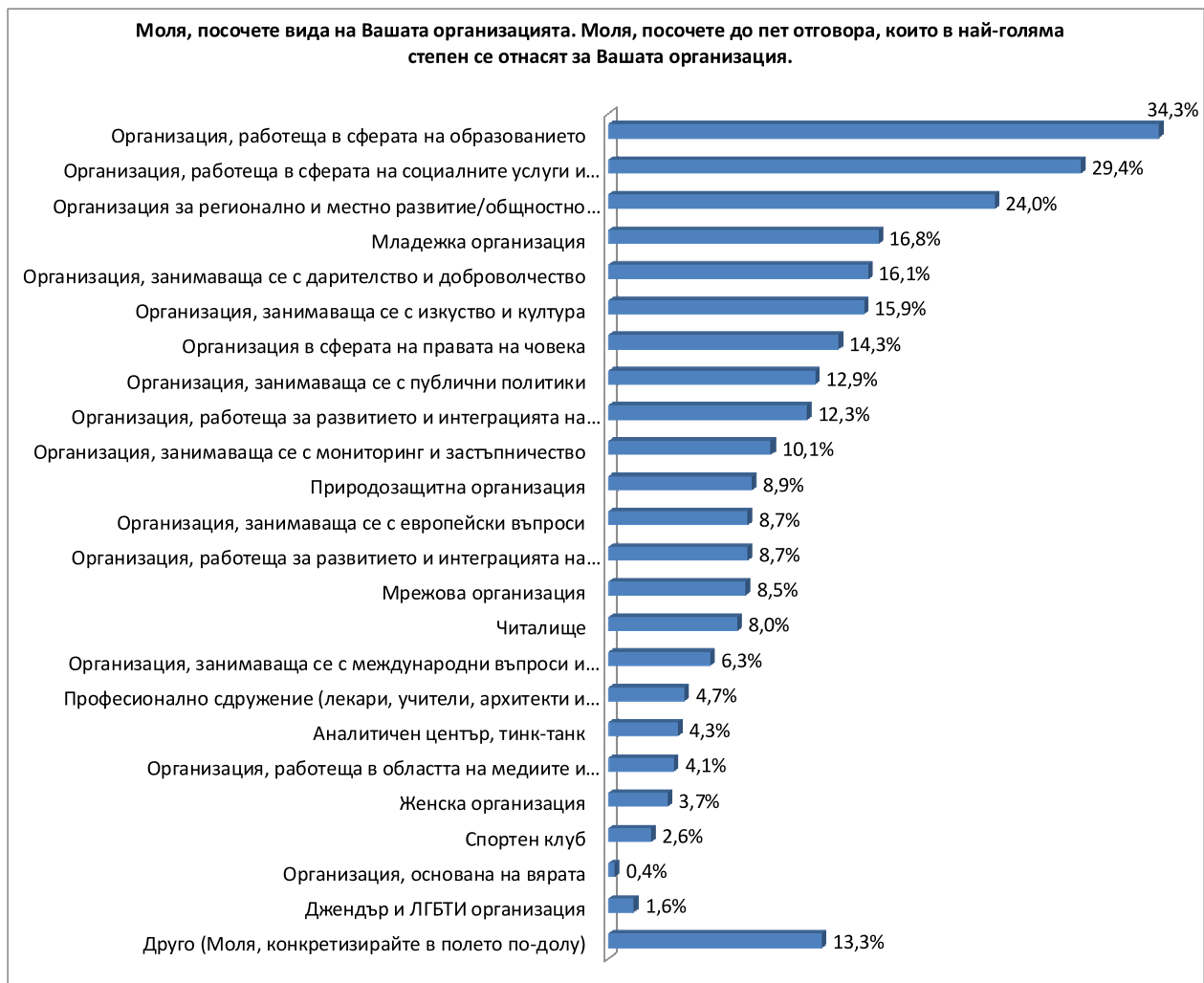
Фигура 8: Регистрация на НПО в обществена полза според някои основни сфери на дейност по години (1990-2016 г.)

Източник: Централен регистър на ЮЛНЦ в обществена полза

В изследването сред активните НПО също преобладават организациите, които определят себе си преди всичко като работещи в сферата на образованието – 34,3%, следвани от организациите в социалната сфера – 29,4%. Спорните клубове обаче, представляват едва 2,6% от извадката.

Фигура 9: Вид на активните НПО според сферата на дейност

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

1.3 Финансови, технологични и човешки ресурси

„Имаш проект, имаш екип, нямаш проект – приключваш. Нямаме капацитет да се самоиздържаме.“

Източник: Изказвания на участници по време на фокус-групови дискусии с представители на НПО, организирани от ИОО – София през м. януари 2017 г.

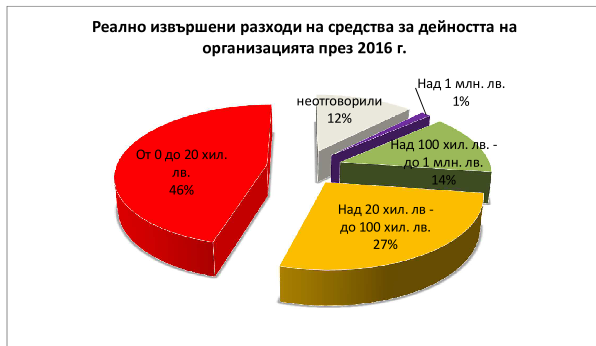
Резултатите от проучването сред активните неправителствени организации ясно показват, че по-голямата част от тях са малки организации, разполагащи с ограничени ресурси. По косвени данни от регистъра на НПО в обществена полза можем да допус-

нем, че общата картина за страната е същата, макар че в регистъра няма пряка информация нито за броя на персонала на НПО, нито за техните активи или разходи.

През 2017 година 46 процента от анкетиранияте активни неправителствени организации заявяват, че годишният им бюджет за 2016 година е бил до 20 000 лв. Други 27% посочват бюджет за 2016 г. между 20 хиляди и 100 хиляди лева. Само един процент от организациите казват, че през 2016 година са имали разходи, надхвърлящи един милион лева.

Фигура 10: Разходи за дейността на активните НПО през 2016 г.

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

Може да се очаква, че, при такива ресурси, повечето неправителствени организации не могат да си позволят твърде голям персонал и често разчитат на доброволен труд и/или на ангажиране на персонал на граждански договори.

Фигура 11: Начин на възмездяване на екипа за извършената работа в активните НПО

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

Почти 60% от анкетираните активни неправителствени организации посочват, че голяма част от екипа им работи на доброволни начала. В малко над една трета от организациите по-голямата част от екипа работи срещу заплащане.

„Ако каузата ти е припозната, може и без финансиране. Имаме хора, които работят по осем часа на ден, без заплащане, за каузата. На шестия месец се оказва, че са доброволци.“

Източник: Изказвания на участници по време на фокус-групови дискусии с представители на НПО, организирани от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Сред хората, които работят срещу заплащане в активните НПО, половината са наети на граждански договори, а една трета са наети на трудов договор.

Фигура 12: Видове договори за наемане на персонал в активните НПО

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

В България формите на непостоянна заетост обичайно са свързани в голяма степен на несигурност относно работата и бъдещето. В този смисъл, предимствата при работата в неправителствения сектор могат да се търсят другаде.

Според изразените мнения по време на фокус-груповите дискусии в рамките на проекта, преимущество на НПО е, че мотивацията на хората, избиращи да работят в гражданския сектор, е свързана с чувството за принадлежност към определени каузи и възможността за разгръщане на собствения потенциал.

„Когато хората работят за кауза и безвъзмездно за нея, те си позволяват много по-често да изявяват себе си, отколкото една корпоративна среда би допуснала.“

Източник: Изказвания на участници по време на фокус-групови дискусии с представители на НПО, организирани от ИОО – София през м. януари 2017 г.

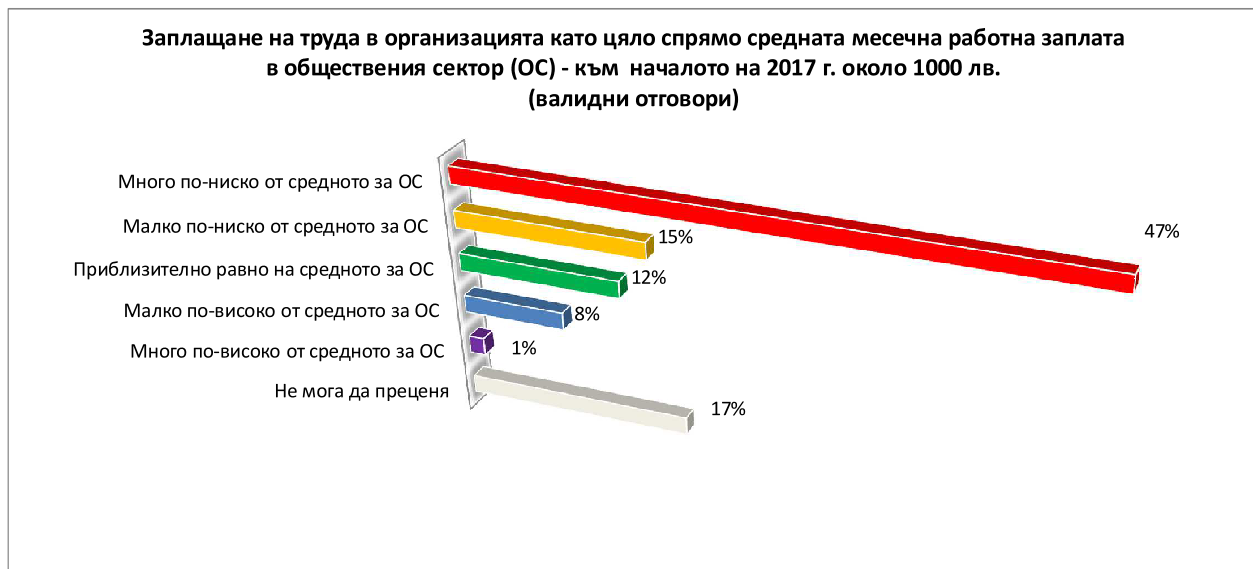
Все пак, организациите отбелязват и че поради липсата на постоянна подкрепа за развитието на капацитета им, задържането на кадри, независимо дали става въпрос за експерти или млади хора, е сложно.

Заплащането в неправителствения сектор, по оценка на представители на самите

организации, е значително по-ниско от средното за общественния сектор - 47% са дали такъв отговор на този въпрос, а други 15% заявяват, че заплащането в тяхната организация

е малко по-ниско от средното за публичния сектор. Активните организации, които заявяват, че заплащането при тях е по-високо от средното за публичния сектор, са под 10%.

Фигура 13: Заплащане на труда в активните НПО

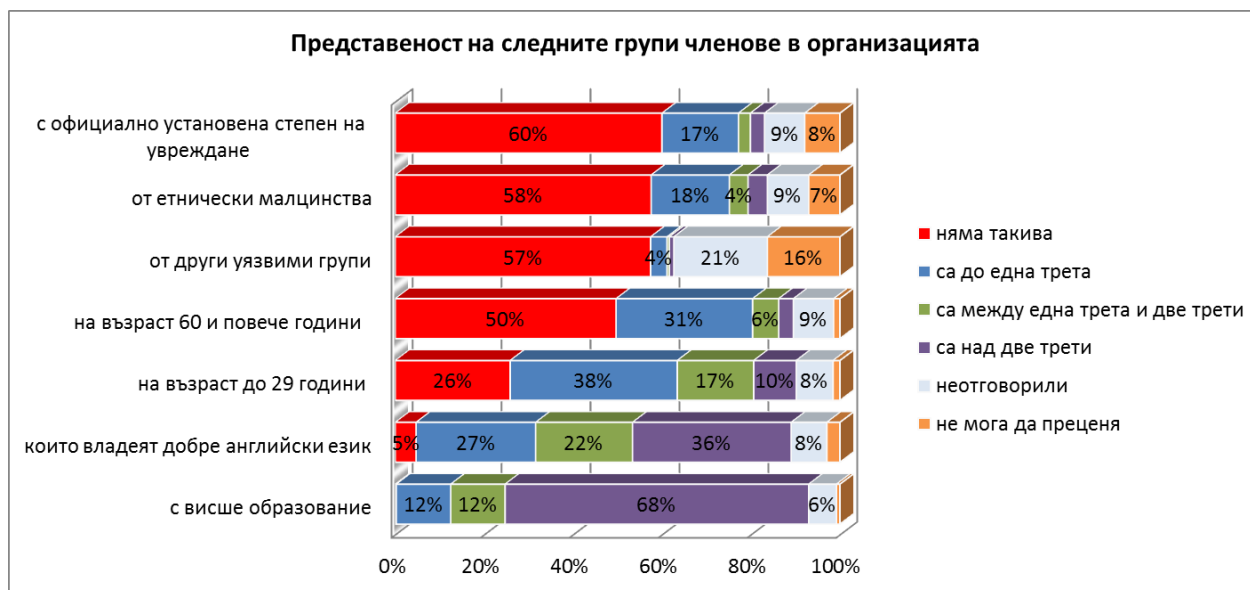
Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

Същевременно, образователната структура при активните НПО е много подобна на тази в общественния сектор. В тях са силно представени хората с висше образование в пропорции, сравними с тези в публичната администрация и много по-високи от тези, характерни за частния сектор. Владението на английски език също е доста разпространено, като почти няма организации, в които никой да не говори английски. В около 60% от

организациите, говорещите английски са над една трета от общия персонал.

Заслужава да се отбележи също, че гражданският сектор е доста млад. В две трети от активните организации сред персонала има хора на възраст до 29 години. Организациите, в които хората над 60 години формират повече от една трета от персонала, са само 10%.

Фигура 14: Неправителствените организации като работодател

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

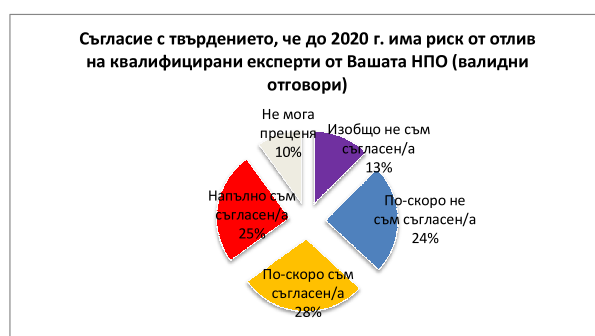
Сравнително ниското ниво на заплащане в НПО обичайно би било предпоставка за проблеми с мотивацията и задържането на персонала.

„Конкурираме се за хора с консултантски фирми, където взимаш добри пари. В неправителствения сектор, пък, правиш нещо интересно и имаш друга мотивация. Използваме различни похвати, понякога е заплащане, понякога е повече свобода, понякога повече за медийна изява или пътувания. За всеки е различна, но най-вече се опитваме да привличаме хора, които искат да се развиват и са по-динамични.“

Източник: Изказвания на участници по време на фокус-групови дискусии с представители на НПО, организирани от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Около 5% от активните НПО смятат, че до 2020 г. те действително са заплашени от отлив на квалифицирани специалисти.

Фигура 15: Риск от отлив на квалифицирани експерти от НПО

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

Би могло да се обобщи, че недостигът на финансови и материални ресурси за дейността на неправителствените организации и недостатъчното финансиране за проекти се очертават като водещи предизвикателства от почти всички анкетираните представители на гражданското общество.

„Ние разчитаме изцяло на проектно финансиране, имаме идея за търсене на дарения или предлагане на платени продукти, но за сега не сме ги реализирали. Проектното финансиране е много по-малко в момента, то е неустойчиво, краткосрочно, то е целево ориентирано

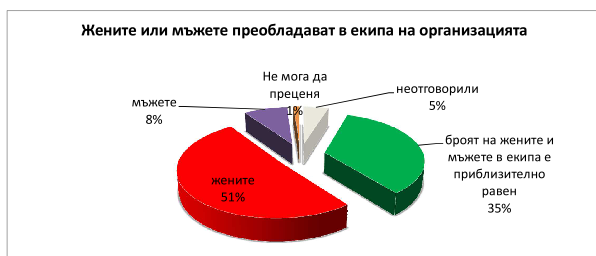
и няма възможност за инвестиция в човешки ресурси и организацията.“

„При нас няма текучество, ние сме голям офис, но сме изправени пред същата философска дилема – как да наемеш повече хора за постоянно, като винаги трябва да следиш за това как да им плащаш и тези заплати да растат във времето, защото е редно.“

Източник: Изказвания на участници по време на фокус-групови дискусии с представители на НПО, организирани от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Относително по-ниското заплащане върви ръка за ръка със значителна феминизация на гражданския сектор в България. Една трета от активните организации посочват, че броят на мъжете и жените сред техния персонал е еднакъв. Половината от анкетиранияте организации споделят, че сред персонала им преобладават жените.

Фигура 16: Дял на жените сред персонала на НПО

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

Интересно е, че на ръководните позиции в неправителствените организации се наблюдава приблизително същата картина. Половината организации заявяват, че на ръководни длъжности при тях доминират жените; около една пета посочват, че на ръководни позиции при тях доминират мъжете. При една четвърт от организациите броят на жените и мъжете на ръководни позиции е приблизително равен. По това гражданските организации се отличават от други феминизирани сектори на икономиката, доминирани от частни предприятия, където често се случва предимно женски екипи, които изпълняват нископлатени функции, да бъдат управлявани от по-добре заплатени мъже.

Фигура 17: Дял на жените на ръководни позиции в НПО

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

По отношение на структурата на организациите, в рамките на проведените фокус-групови дискусии, някои организации споделят наблюдението, че се е случила „смяна на поколенията“, като по-младите кадри са запазили традициите на организацията, но с нова експертиза и нов поглед.

„Човешкият фактор си остава проблем. В някои организации се случи тази промяна на поколенията, дори в ръководните им части, в някои организации това беше успешно, в други не толкова, на трети сега им предстои... Там където се случва успешно тази промяна, това е положителен фактор. Нова енергия, нови идеи, нов подход, но се запазва мисията на организацията.“

Източник: Изказвания на участници по време на фокус-групови дискусии с представители на НПО, организирани от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Решаващи за конкурентоспособността на НПО на трудовия пазар са не само финансовите условия, но различни цялостни „пакети“ от стимули – повече свобода, повече пътувания, повече избор на работа. Често хората, които остават да работят в организациите са започнали работата си там като стажанти или доброволци и са израснали с етиката и идеите на самата организация, затова за НПО е важно да запази обучените си и социализирани в типа работа хора.

По време на фокус-груповите дискусии

организациите отбелязват, че „младото поколение“ не винаги се нуждае от материални стимули, за да остане на работа и в този смисъл, идеята за мисия, която организациите предлагат, е нещо важно за тях. Както отбелязват представители на НПО, друго характерно за младото поколение от хора в гражданския сектор е, че голяма част от тях са пътували в чужбина и внасят както нови идеи, така и нови изисквания към самите организации.

„Млади хора, завършили в Европа или Щатите, идвайки да доброволстват и да вършат работа, са доста критички към твоята работа и това, което вършиш, което от една страна е трудно за организациите, но пък е адски развиващо, защото понякога ти дават примери, над които не си се и замислял.“

Източник: Изказвания на участници по време на фокус-групови дискусии с представители на НПО, организирани от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Неправителствените организации разпознават новите технологии като потенциал за генериране на нов ресурс.

„Новите технологии позволяват по-бързо и по-ясно да се вършат неща и да има по-голяма видимост и виждаме, че тези които успяват да ползват отворени данни успяват и да участват по-активно в обществените дискусии. Когато имаш повече данни и успяваш по-бързо да ги обработиш и да извлечеш от тях информацията, имаш по-лесен достъп и до медиите, по-ясна теза и начин да я подкрепиш.“

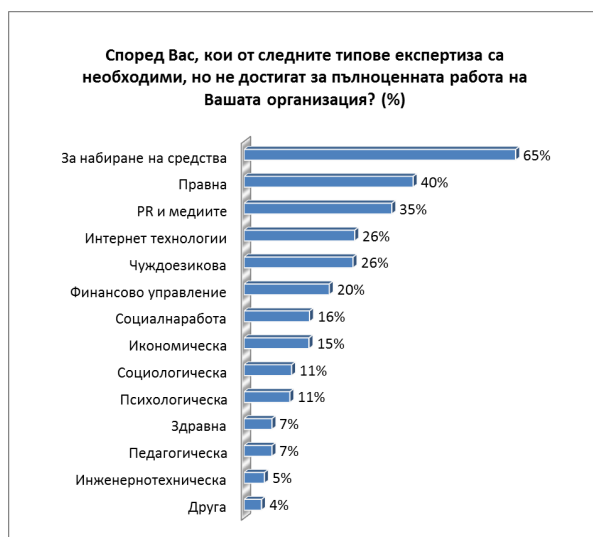
Източник: Изказвания на участници по време на фокус-групови дискусии с представители на НПО, организирани от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Същевременно, липсата на ресурс да се работи с нови технологии също се явява проблем, защото има организации, които не

могат да осъвременят компютрите и софтуера си. 20% от анкетираните активни НПО имат затруднения да набавят и поддържат необходимия легален софтуер, а 24% са по-скоро затруднени в това.

Самата експертиза, свързана с Интернет технологии се определя като необходима, но не достатъчна от 26,3% от активните НПО. Като най-търсена и едновременно с това недостатъчна, обаче е определена експертизата за набиране на средства – от 64,6% от анкетираните активни НПО.

Фигура 18: Необходими типове експертиза сред активните НПО

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

Прави впечатление, че половината от активните неправителствени организации в България, или не поддържат свои собствени страници в интернет или не могат да ги поддържат редовно с актуална информация.

Диверсифицирането на източниците на финансиране, като възможност да се излезе от сложната ситуация с планирането на работата само на проектен принцип, се разпознава като тенденция сред активните НПО. Основният допълнителен доход на НПО, както самите те посочват, идва от развитието на стопанска дейност, която да компенсира разходите за офис и някои административни дейности. Все още обаче, основният принцип на финансиране на активните НПО в България е, чрез работа по проекти.

„Нестопанските организации имаме право на стопанска дейност, за да си поддържаме работата, но никоя стопанска дейност не е толкова печеливша, че да издържа цялата нестопанска дейност.“

Източник: Изказвания на участници по време на фокус-групови дискусии с представители на НПО, организирани от ИОО – София през м. януари 2017 г.

В някои случаи, в които организацията в България е част от по-голяма международна организация, тя получава минимален допълнителен доход за издръжка от организацията-майка, но черпи организационно знание за стратегиите и методите за търсене на финансиране на по-голямата организация, като се старее да адаптира наученото към националния контекст.

Някои НПО споделят, че развитието на индивидуалното дарителство е сложен процес, който изисква години инвестиции и те не са постигнали особен успех към момента.

В началото на 2017 г. мнозинството от активните организации (70,6%) разполагат с план или стратегия за развитие през следващите 3-5 години, в сравнение с 61,5% през 2009 г.

Фигура 19: НПО с план или стратегия за развитие

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г. и данни от "Индекс на гражданското общество 2008-2010"

На фона на по-скоро песимистичните очаквания за бъдещо повишаване на финансовите си средства за предстоящата година (2017), по-голямата част от активните организации са оптимисти за подобряване на устойчивостта си през следващите пет години

(14.5% са напълно съгласни, а 33% са по-скоро съгласни с такова очакване).

През последните три години 27% от активните неправителствени организации са поръчали независима оценка на техните дейности, а обект на външен одит са били една от всеки пет организации. Този относително малък дял се обяснява и с малкия размер на организацията. Одитирането е скъпа процедура, която се изисква по закон за организации с относително по-високи бюджети и активи, с каквито разполагат относително малък дял от НПО в страната. Външното независимо оценяване на дейността също в общия случай изисква значителни средства и едва ли си струва да бъде правено за малки местни инициативи. Трябва да отбележим, че напоследък започват да се появяват услуги по външна оценка и одитиране на НПО, които са безплатни или на много ниска цена и реално представляват форма на подпомагане. Предстои да видим дали тези услуги ще се развият. Възможно е да се появят и други форми на съвместно ползване на иначе скъпи услуги, с цел да се достигне критична маса от дейности и да се ползват икономии от мащаба.

2 Контекст на развитие

В един добил голяма популярност доклад, Шмитер и Трехзел⁷ дават следното определение на гражданското общество: „Гражданското общество е набор от самоорганизирани посреднически групи, които са: 1) относително независими, както от публичните власти, така и от частни производствени единици, тоест от семействата и фирмите; 2) на второ място, те са способни да обсъждат колективно действие в защита и провеждане на техните интереси или пристрастия, 3) не търсят да заменят било то публичните власти или частните производители или да поемат отговорността за управлението на цялата политическа общност, но 4) са съгласни да действат в рамките на някакви предварително установени правила за цивилизовано политическо действие, тоест такова, което се базира на взаимно уважение“. Тази дефиниция описва сферата на гражданското общество като сфера, населена с многобройни действащи лица, които не е задължително да споделят ценностите на толерантността, справедливостта и зачитането на различията.

Активните НПО в България имат разбирание по този въпрос.

„Има организации, които са с консервативни ценности, това не ги

прави не граждански.“

Източник: Изказване на участник по време на фокус-групова дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

За гражданското общество обичайно се мисли като за нещо разположено над индивидите, но под държавата⁸. Това е доброволна организация на (големи) групи от граждани. Към началото на 2017 г., по общо признание, неправителствените организации преживяват труден момент. Самата идея за гражданското общество е подложена на голям натиск и със задна дата много от критиките срещу нея започват да изглеждат сякаш оправдани.

Що се отнася до предизвикателствата пред развитието на неправителствените организации в България в периода до 2020 г., то очаквано, недостигът на финансови и материални средства заема първа позиция сред оценките, както на активните НПО, така и на експертите с познания за сектора – 65.4% и съответно 52.8%. Редом с този първи по значение проблем за НПО обаче, експертите поставят и проблема за неприемливи практики на партийно-политическо влияние върху дейността на гражданските организации – също 52.8%. Неблагоприятната медийна среда е поставена като трети по значимост проблем от страна на експертите – 41.7%, както и радикализацията в обществото – 27.8%.

⁷Schmitter, P. C. and Trechsel, A. H., (eds.) Green Paper on the Future of Democracy in Europe for the Council of Europe, Council of Europe, 2004, стр. 34-35.

⁸Kirton, J. J. and Hajnal, P. I., (eds.) Sustainability, Civil Society and International Governance. Local, North American and Global Contributions (Global Environmental Governance) (2006), Ashgate Publishing, 2006.

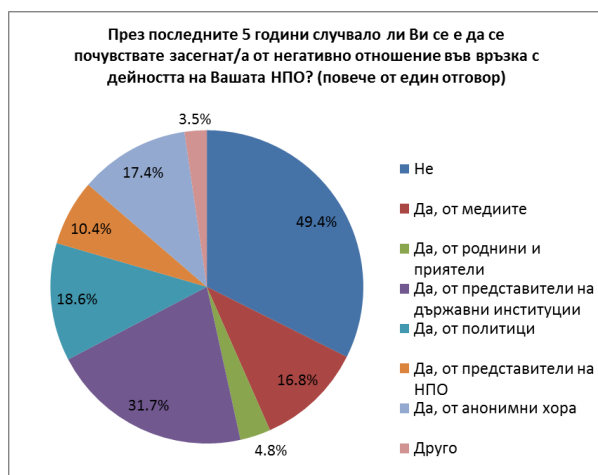
Фигура 20: Предизвикателства пред развитието на НПО до 2020 г.

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации и експерти с познания за сектора (лидери на мнение), януари 2017 г.

Въпреки че проблеми като радикализацията в обществото и неблагоприятната медийна среда са поставени по-скоро в дъното на класацията с бъдещи предизвикателства от страна на активните НПО, по-голямата част от тях споделят, че през изминалите пет години вече са били обект на нападки и обиди заради дейността на своята организация. Най-много от тях са били смутени от изказвания на представители на държавни институции (32%) и политици (19%).

Фигура 21: Негативно отношение към НПО

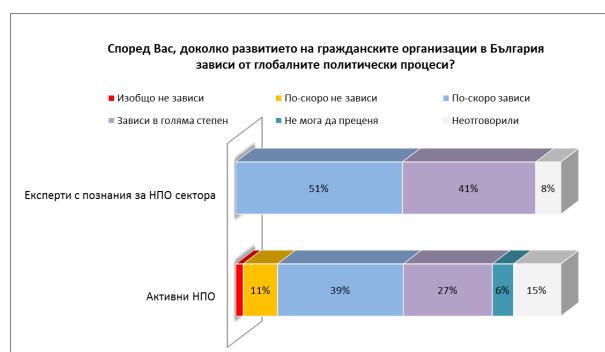

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

2.1 Влияние на глобалните процеси

Доминиращото мнение сред всички анкетирани групи в рамките на проекта е, че глобалните политически процеси оказват силно или много силно влияние върху развитието на гражданското общество в България.

Фигура 22: Влияние на глобалните политически процеси върху развитието на гражданските организации в България

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации и експерти с познания за сектора (лидери на мнение), януари 2017 г.

Сред представителите на активните НПО малко над две трети приемат, че е налице по-голям или по-малък ефект върху гражданските организации от международните политически процеси. Сред лидерите на мнение всички са убедени в наличието на

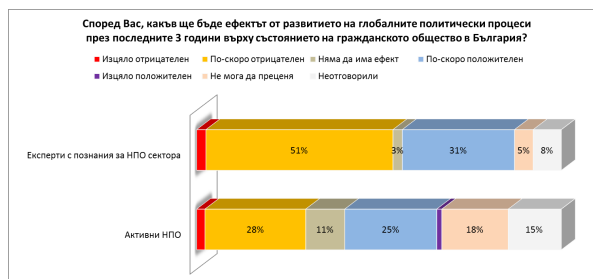

по-силно или по-слабо влияние на глобалните политически събития върху неправителствените организации в страната. Едва 13% от анкетираните членове на НПО смятат, че влиянието е незначително или изобщо не може да се търси връзка между случващото се в глобалната политика и развитието на гражданските организации в България, а други 6,5% не могат да преценят.

Оценката за влиянието на глобалните политически процеси от последните години върху състоянието на гражданското общество в България е раздвоена при представителите на НПО и е доминиращо отрицателна при анкетираните лидери на мнение. Действително, през последните няколко години се случиха събития, които допреди това биха били определени като малко вероятни. Това са например събития като Брекзит, поставящи на изпитание бъдещето на европейския проект, от който зависят немалко неща в България, включително развитието на гражданското общество.

На фона на тази констатация звучи тревожно наблюдението, или по-скоро прогнозата, че през следващите три години глобалните процеси ще окажат противоречиво влияние върху българското гражданско общество. По този толкова ключов въпрос мнението и на експертите, и на представителите на активните неправителствени организации, е раздвоено между оценките, че „големият свят“ ще повлияе негативно върху вътрешните процеси в България, или че напротив, през следващите години ще действа благоприятно. Голям е броят на анкетираните, които не смеят да изкажат категорично мнение по този въпрос – факт който сам по себе си също е показателен за времената на глобална несигурност, в които живеем.

Фигура 23: Очаквания за ефекта от развитието на глобалните процеси

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации и експерти с познания за сектора (лидери на мнение), януари 2017 г.

Ограничаването на пространството за действие на гражданското общество е световна тенденция, която не отминава Европа. На последната си годишна конференция, проведена през 2016 г. в Амстердам, Европейският център на фондациите обсъди свиващото се пространство за гражданското общество. Според центъра, от 2012 г. досега, по света са приети повече от 100 законодателни промени, които са направили значително по-затворено пространството за организациите на гражданското общество – включително и в някои европейски страни. Промените включват ограничения при създаването на юридическо лице, затруднени изисквания за докладване, тежки ограничения за достъп до чуждестранно финансиране, анти-протестни мерки, атаки срещу свободата на медиите, срещу независимостта на съдебната система, кампании, насочени към опетняване доброто име на организации и на активисти от гражданския сектор. В някои случаи мерките водят и до нарастващ ефект на автоцензурата⁹. Сред анкетираните представители на НПО от източноевропейските страни, вкл. от България, малко над половината (52%) смятат, че условия в техните страни по-скоро не благоприятстват развитието на гражданското общество¹⁰.

Задълбочаващата се бедност и социални неравенства в България, както и усещането за недостатъчно бърз напредък за достигане на равнища на благосъстояние, близки до средните за Европейския съюз, повишават рисковете от руiniране на подкрепата

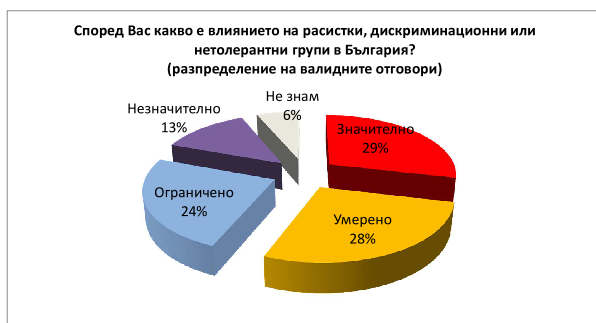
⁹ 4 years, 448 projects – April 7th 2017, Budapest, [Some perspectives from the donor community – Hanna Surmatz, Legal Counsel European Foundation Centre.](#)

¹⁰ Civic Space in Europe Survey, October, 2016, CIVICUS, p.5.

за гражданското общество и нарастване на антидемократични настроения в обществото. Макар свиването на гражданските пространства в България все още да е по-скоро трудно разпознаваемо, в страната вече са налице някои тревожни и предупредителни сигнали.

Към началото на 2017 г. една не малка част от активните НПО в България (29%) определят влиянието на расистки, дискриминационни или нетолерантни групи като значително, а 28% като умерено.

Фигура 24: Влияние на расистки, дискриминационни или нетолерантни групи в България

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

Медийната среда, в която работят неправителствените организации, се възприема като агресивна и по-негативна отпреди.

"Винаги е имало проблеми, но напоследък почти пълното ликвидиране на свободните и независими медии, е сериозен проблем. Блоговете, интернет, дават възможности за изява на мнение, но тези, които по-широко оформят мнението, които подхващат дългогодишни кампании срещу личности, политики и организации, не трябва да бъдат пренебрегвани и да си затваря човек очите пред факта, и че проблемът ще се реши от само себе си. За мен това е сериозен проблем, който

бие по авторитета на неправителствените организации."

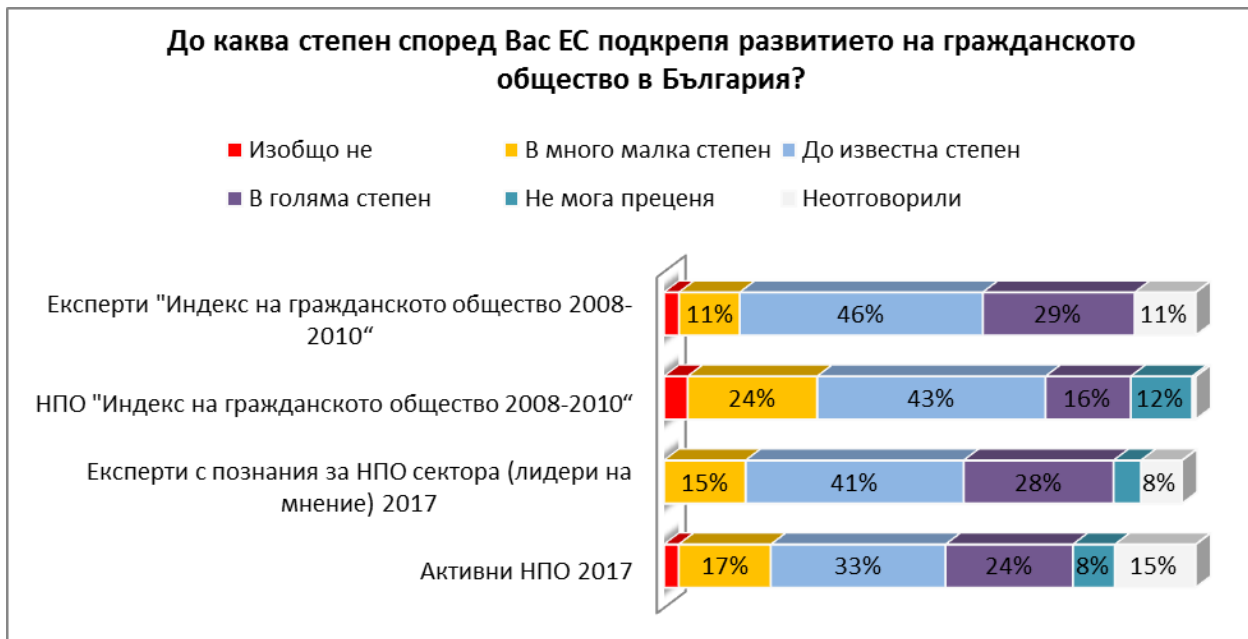
Източник: Изказвания на участници по време на фокус-групови дискусии с представители на НПО, организирани от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Според част от организациите, участвали във фокус групите в рамките на настоящото проучване, медийните атаки срещу определени НПО се явяват ответна реакция на анализите на медийната среда, които определени НПО правят. От друга страна, друга възможна интерпретация на тази промяна в медийната среда, споделена от представители на НПО, е опитът да се намери тема, която се продава и която обществото би искало да чете, заради други икономически и структурни промени в медийния бизнес в последните години.

2.2 Значение на членството в Европейския съюз

Оценката за това до каква степен Европейският съюз подпомага развитието на неправителствения сектор в България е позитивна, но до голяма степен предпазлива. Сред активните НПО доминира мнението, че Европейският съюз подпомага гражданското общество до известна степен, макар че Процентът на представителите на неправителствени организации, които са отговорили, че Европейският съюз подпомага гражданското общество в много голяма степен, е нараснал от 16% на 24% за периода между 2009-2017 г. Лидерите на мнение като цяло са ентузиазирани относно влиянието на Европейския съюз върху развитието на гражданското общество в България, но и при тях доминира умерено позитивната оценка.

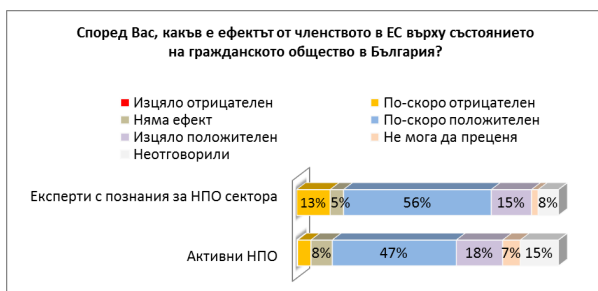
Фигура 25: Подкрепа на ЕС за развитието на гражданското общество в България

Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации и експерти с познания за НПО сектора (лидери на общественото мнение), януари 2017 г. и данни от изследванията сред НПО и експерти в "Индекс на гражданското общество 2008-2010".

Както сред лидерите на общественото мнение, така и сред активните неправителствени организации, доминира мнението, че членството в Европейския съюз е оказало положително въздействие върху развитието на гражданското общество в България. И в двата случая на това мнение са над две трети от анкетираните. Все пак, приблизително една четвърт от лидерите на мнение и от представителите на неправителствените организации или не отговарят на този въпрос, или казват, че от членството в Европейския съюз няма никакъв ефект върху гражданското общество, или дори отбелязват, че този ефект е отрицателен.

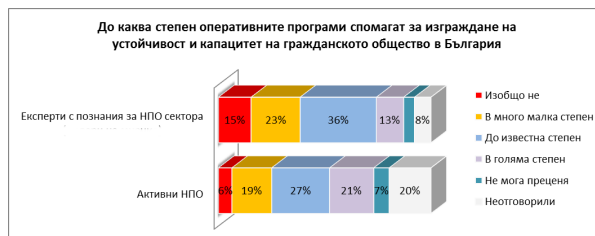
Фигура 26: Ефект от членството в ЕС върху състоянието на гражданското общество в България

Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации и експерти с познания за НПО сектора (лидери на общественото мнение), януари 2017 г.

Подобен извод се наблюдава и при оценката на ефекта от изпълнението на Оперативните програми, финансирани със средствата на ЕС върху българското гражданско общество. Доминиращото мнение е, че те са спомогнали за изграждане на устойчивост и капацитет в много малка степен, или само до известна степен. Лидерите на мнение са малко по-скептични по този въпрос, отколкото представителите на неправителствени организации.

Фигура 27: Принос на оперативните програми за изграждане на устойчивост и капацитет на гражданското общество в България

Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации и експерти с познания за НПО сектора (лидери на общественото мнение), януари 2017 г.

Интересно е, че оценките за финансирането на неправителствените организации по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство, както и по

Швейцарската програма и по други донорски програми, са много по-позитивни, отколкото оценките за Оперативните програми. Особено висока е оценката за Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство, за който и лидерите на мнение, и представителите на неправителствени организации, в огромната си част твърдят, че е спомогнал за изграждане на устойчивост и капацитет (около 40% от анкетираните) или поне до известна степен (около 25% от анкетираните).

2.3 Ролята на държавата за развитие на НПО

„Трудно. Няма финансиране и държавата не подкрепя финансирането на капацитет. Успяваме благодарение на малкото останали външни донори. За да не носим етикета „агенти“ трябва държавата да поеме ангажимента, след като иска консултации от НПО“.

Източник: Изказване по време на фокус-групова дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Представители на българските НПО отбелязват, че немалка част от промените, които българското законодателство е претърпяло в последните 25 години, са плод и на работата именно на неправителствените организации. Все пак изглежда, че законодателството, което регулира работата на гражданското общество, все още не удовлетворява самите му представители. През 2017 г. делът на активните НПО, които описват настоящата правна рамка за развитие на гражданското общество като неблагоприятна, е два пъти по-висок от дела на неправителствени организации, които я намират за достатъчно добра. Това бележи нарастване на негативните възприятия спрямо предходния период.

Фигура 28: Оценка на законовата рамка за развитие на гражданското общество

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г. и изследване "Индекс на гражданското общество 2008-2010"

„Законът за промяна на статута на гражданските организации по-скоро би усложнил тяхната работа, защото ще има няколко организации, които ще решават до колко са достойни останалите. Имаше и идеи, ако получаваш пари от чужбина, да се регистрираш като чуждестранен агент или нещо такова. Има идеи да се сложи ръка върху сектора.“

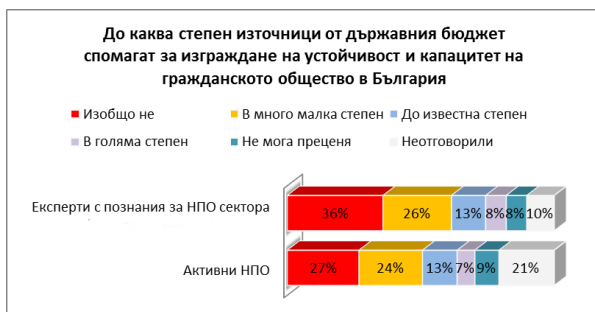
„От гледна точка на организациите, има промяна. От една страна се оттеглиха донорите, от друга страна – безкрайното забавяне на процедури и решения от страна на държавата да покаже отношение към гражданските организации. След много години борба успяхме да постигнем промяна в закона за юридическите лица с нестопанска цел, който ще доведе от началото на 2018 г. до възможност на предоставяне на средства на граждански организации от държавния бюджет, но не знаем на каква стойност и по какъв начин.“

Източник: Изказвания на участници по време на фокус-групови дискусии с представители на НПО, организирана от ИОО – София, м. януари 2017 г.

Когато се разглежда приноса на различни институции и източници за развитие на гражданското общество в България, активните НПО дават най-ниска оценка на източниците, свързани с държавния бюджет. 27% от представителите на активните неправителствени организации и 36% от експерти-

те с познания за НПО сектора (лидери на мнение) оценяват приноса на държавния бюджет като несъществуващ. Допълнително, още около една четвърт от представителите на двете групи оценяват приноса на държавния бюджет за устойчивостта и изграждането на капацитет на гражданското общество като незначителен.

Фигура 29: Оценка за приноса на източници от държавния бюджет за изграждане на устойчивост и капацитет на НПО

Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации и експерти с познания за НПО сектора (лидери на общественото мнение), януари 2017 г.

Допълнителна светлина върху причините за тази резервирана оценка към ролята на държавата при поддържането на гражданското общество в България идва от отговора на въпроса за ролята на държавата при финансирането на неправителствените организации. Категорично доминира мнението, че тази роля е много малка, по-скоро малка или никаква. Това мнение отразява факта, че действително, извън източниците на финансиране, идващи по линия на Европейския съюз, през двустранни донорски програми и през частни донори, българската държава отделя много малко средства за подкрепа на проекти на неправителствени организации. Трябва разбира се да направим уговорката, че в сметката не влиза финансирането на различни социални услуги, които държавата и общините делегират на неправителствени организации. В тази си роля обаче,

неправителствените организации са по-скоро доставчик на услуги, отколкото застъпник.

2.4 Ролята на частните донори и други източници за финансиране

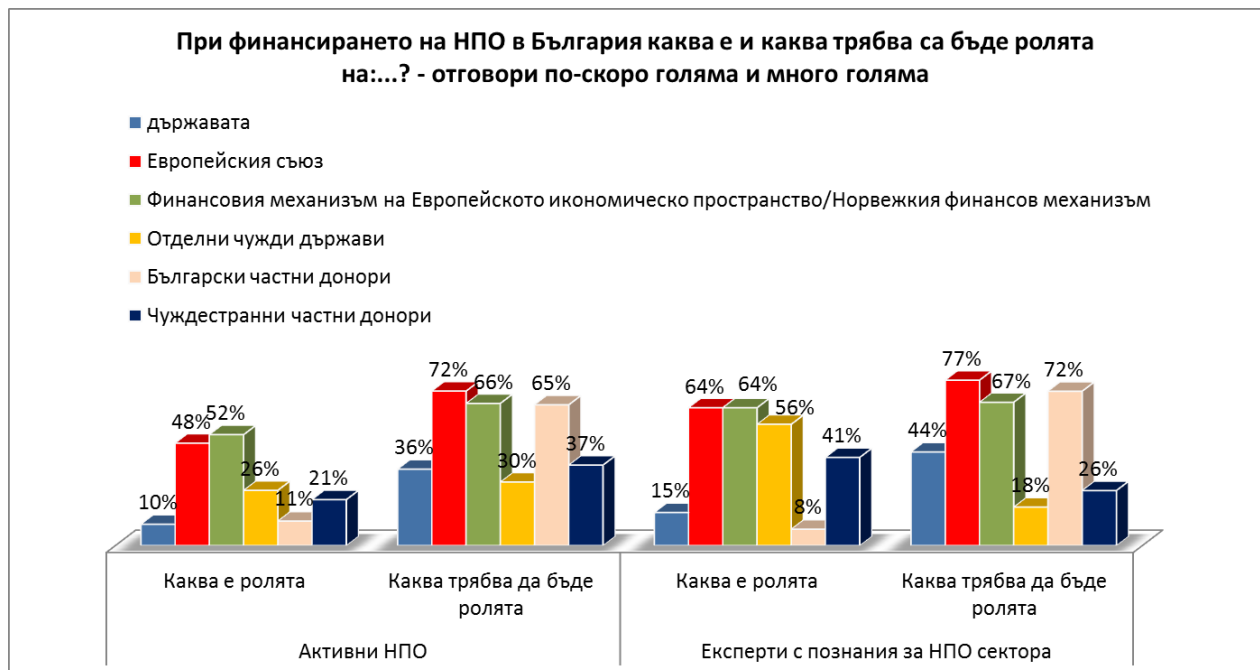
„Сега сме в период, в който много зависим от донори и се съобразяваме с дневния ред на донора. А понякога ти се иска да правиш неща, които ти се виждат много смислени и много важни, но те не се вписват в съответната адженда (програма), не се дават пари за това и не можеш да го направиш.“

„Липсват средства за политики – ние правим политики между другото, решаваме проблеми на малки групи хора, опитваме се да правим публични информационни ресурси, но само за политики не ми се е случвало да видя търсене в нашата сфера на донори. А това са най-ефективните дейности, които променят реално нещата, със застъпничество, с лобиране и това не става от днеска до утре.“

Източник: Изказвания на участници по време на фокус-групови дискусии с представители на НПО, организирана от ИОО – София, м. януари 2017 г.

По отношение на финансирането най-голяма дистанция между реално и желано участие има при българските частни донори. Действително частното дарителство не е развито в България, в сравнение с много от развитите страни по света и в Европа.

Фигура 30: Мнение за ролята на различни институции и източници за финансирането на НПО в България

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации и експерти с познания за сектора (лидери на мнение), януари 2017 г.

„За да има дарителство за НПО, те трябва да се припознават като ценност, докато в България и пост-социалистическите страни, (НПО) не се смятат като такава. Трябва си и време, за да се развие култура на дарителство.“

Източник: Изказване на участник по време на фокус-групова дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София, м. януари 2017 г.

Между финансирането, получавано от държавата и желаното финансиране също има разлика, но тя не изглежда чак толкова голяма, главно поради на пръв поглед парадоксалния факт, че очакванията спрямо държавата за предоставяне на финансиране не са особено големи. Активните НПО, които смятат, че ролята на държавата за финансиране на тяхната дейност трябва да бъде голяма са малко над 1/3. Измежду лидерите на мнение тези, които имат подобни очаквания, са по-малко от половината.

За сравнение, очаквания за голяма роля във финансирането от страна на частни

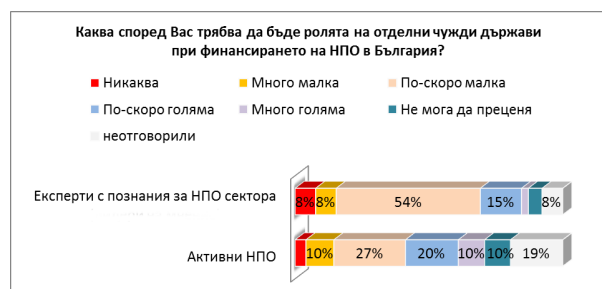
донори имат около 2/3 от анкетираните и сред представителите на НПО, и сред лидерите на обществено мнение. В сравним мащаб са очакванията към донорски механизми като Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство/Норвежки финансов механизъм, а тези към Европейския съюз са още по-високи. Влиянието върху силните очаквания за участие на частни донори вероятно се корени и във факта, че немалка част от идеите и финансирането за НПО още от началото на 90-те години на миналия век идват от САЩ, където корпоративното и индивидуалното частно дарителство играе основна роля¹¹.

Вероятно относително ниските очаквания за участие на държавата във финансиране на НПО са свързани донякъде и с опасенията, че това може да се отрази негативно на независимостта на организациите от гражданския сектор. Любопитен е фактът, че особено ниски са очакванията и към финансиране от страна на чуждестранни донори и (отделни) чужди държави. Това също е донякъде странно на фона на факта, че чуждестранни частни донори и отделни чужди дър-

¹¹ Виж например Johnson, K. The Power of Legacy and Planned Gifts, Jossey-Bass, San Francisco, 2010.

жави по двустранни програми в миналото са играли значима роля във финансирането на НПО в България, а някои подобни програми продължават да имат важно значение и сега. Възможно е тези оценки да са повлияни и от моментния климат в публичното пространство, в което финансирането от чужбина, което се асоциира с отделни държави, се коментира или възприема понякога като проводник на (нелегитимно) чуждо влияние.

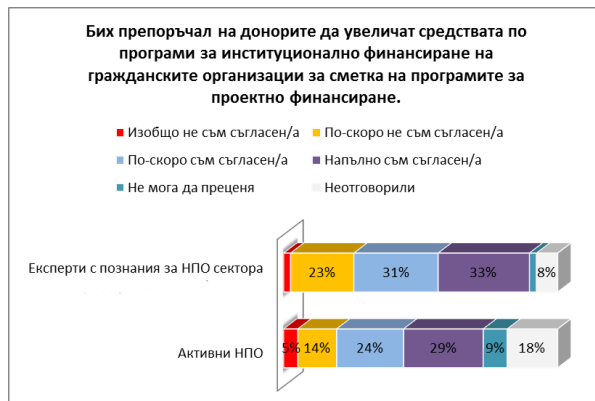
Фигура 31: Очаквания за ролята на отделни чужди държави във финансирането на НПО

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации и експерти с познания за сектора (лидери на мнение), януари 2017 г.

Очакванията за повишаване на ролята при финансирането на дейността към Европейския съюз и други източници, като Финансовия механизъм на ЕИП/Норвежки финансов механизъм и други международни частни донори, както е видно от фигура 30, вървят ръка за ръка и с известни препоръки за вида и начина на предоставяне на финансирането – като например за увеличаване на средствата по програми за институционално финансиране на гражданските организации за сметка на програмите за проектно финансиране – близо две трети от анкетиранияте подкрепят това.

Фигура 32: Препоръка към донорите за увеличаване на средствата за институционално финансиране на гражданските организации

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации и експерти с познания за НПО сектора (лидери на мнение), януари 2017 г.

Друга, още по-настойтелна и срещаша голямо одобрение сред активните НПО (над 70%) и експертите (85%) препоръка, е препоръката за увеличаване средствата за финансиране на НПО за дългосрочни проекти (над 18 месеца) за сметка на по-краткосрочни проекти (под 18 месеца). Електронното кандидатстване за финансиране се подкрепя също от мнозинството анкетирани активни НПО и експерти – одобрението е между 70-80%).

2.5 Ролята на гражданите

„Все още в нашето общество нямаме тази култура, гражданите да са готови да подкрепят каузи извън лечението на деца и тежки проблеми, които ни въздействат емоционално.“

Източник: Изказване по време на фокус-групова дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

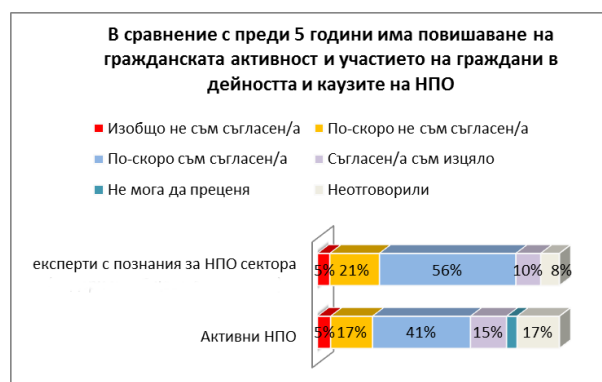
В контраст с глобалните и европейските тенденции, на пръв поглед изглежда, че гражданските пространства в България се разширяват – делът на гражданите, които участват в различни граждански и публични инициативи нараства. Според данните от националното представително проучване на

Институт „Отворено общество“ – София от пролетта на 2016 г., малко повече от 21% от гражданите в България съобщават участие в обществени дейности, докато през 2013 г. делът на активните граждани е бил по-малко от 16%. Най-голямата част от гражданите (18%) са подписвали петиции, а през последната година (2016 г.) 5% са участвали в инициативи на неправителствени организации.

Броят на неправителствените организации също се увеличава и през 2015 г. надхвърля 415001¹². Данните от изследването сред активните НПО показва, че през последните пет години, доброволството, гражданската ангажираност и участието на гражданите в дейностите на НПО са се увеличили.

Мнозинството от експертите в проучването през 2017 г. потвърждават повишаването на гражданската активност и участието на граждани в дейността и каузите на НПО в сравнение с преди пет години – 56.4% са по-скоро съгласни, 10.3% напълно съгласни, спрямо 40.5% по-скоро съгласни и 14.9% напълно съгласни с това твърдение представители на активни НПО.

Фигура 33: Оценка за гражданската активност и участието на граждани в дейността и каузите на НПО в сравнение с преди пет години

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации и експерти с познания за НПО сектора (лидери на мнение), януари 2017 г.

Същевременно обаче, оценката за повишаване на гражданската активност извън организираниите форми на гражданско общество (регистрирани НПО) е още по-категорична сред лидерите на мнение – 30.8% са

напълно съгласни и 43.6% са по-скоро съгласни, че това е така.

Фигура 34: Оценка за гражданската активност извън организираниите форми на гражданско общество в сравнение с преди пет години

Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации и експерти с познания за НПО сектора (лидери на обществено мнение), януари 2017 г.

Данните за нарастване на гражданската активност намират потвърждение и в проведените дискусии с представители на граждански организации.

„Ако има нещо, което се разви в последните години, това е културата на доброволството. Преди изобщо я нямаше, а сега е на едно добро ниво. Пак е даряване – на личен труд и време. Хората го правят и го правят с удоволствие.“

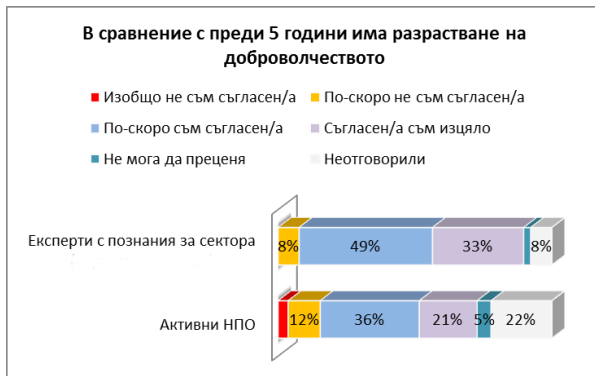
Източник: Изказване на участник по време на фокус-групова дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Разрастването на доброволството също категорично се подкрепя от данните от двете количествени проучвания. Повече от две трети от експертите с познания за сектора са на мнение, че доброволството в България се е разраснало през последните пет години. Самите активни НПО са по-умерени в тази оценка – 21% от анкетираните организации напълно подкрепят това твърдение, а 36.2% са по-скоро съгласни.

¹² Индекс за устойчивост на НПО 2015 – България, БЦНП, 2016, стр. 2.

Фигура 35: Разрастване на доброволчеството

Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации и експерти с познания за НПО сектора (лидери на общественото мнение), януари 2017 г.

Въпреки положителната тенденция, резултатите от национално представително проучване през пролетта на 2016 г. показват, че демократичното участие в България се разраства бавно и почти 80% от населението не участва в никакви форми на организиран обществен живот.

Широката база на доброволчеството сред НПО, както вече беше акцентирано, в

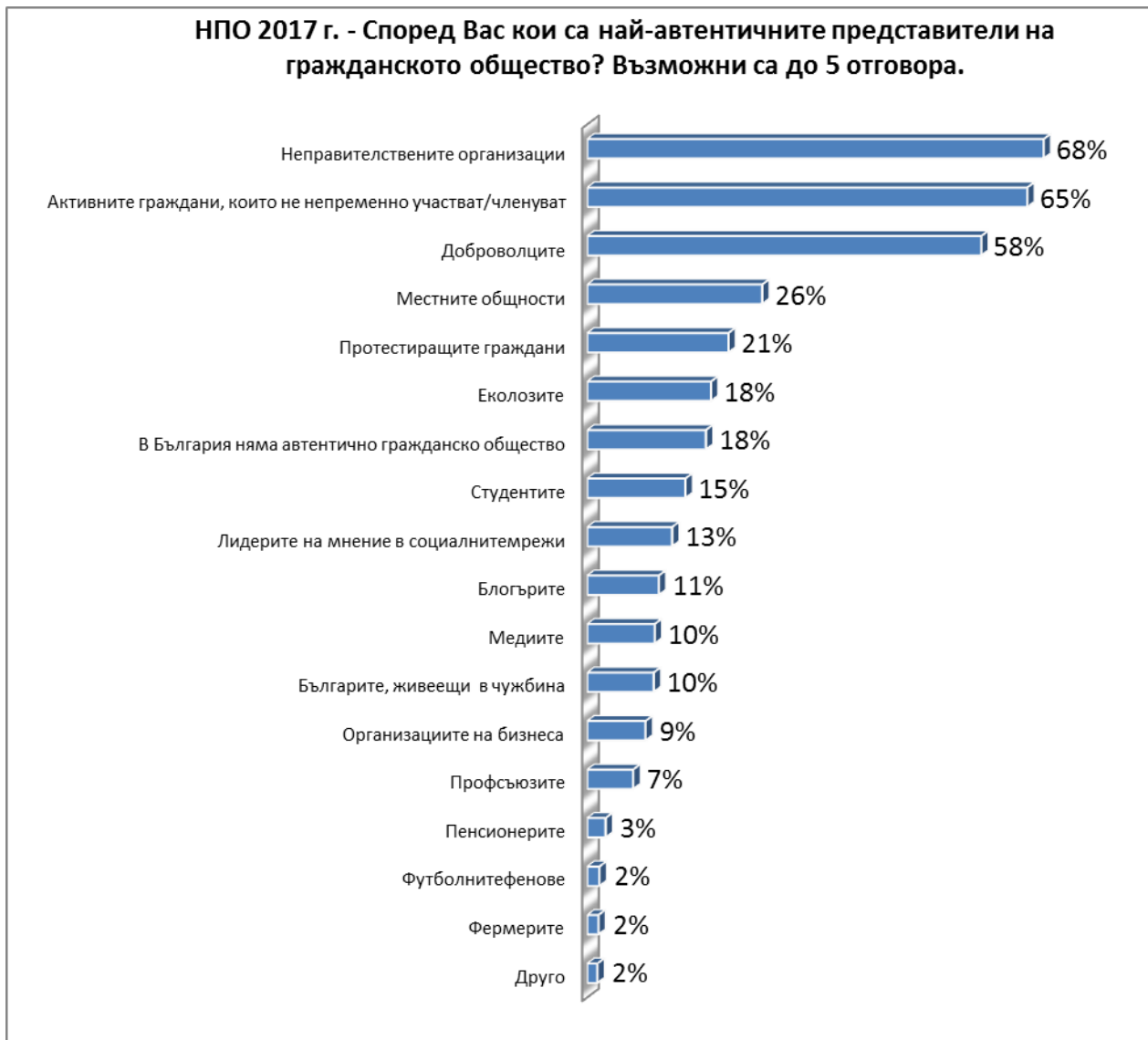
редица случаи се дължи и на обстоятелството, че основното или спомагателното ядро на организациите се оказват доброволци заради липсата на заплати или адекватно заплащане в сектора.

„Нашите дейности, които се занимават с наблюдение на публични политики, са плод на доброволния труд на нашите членове и симпатизанти, т.е., аз не си спомням да сме имали финансиране, което да касае публични политики.“

Източник: Изказване на участник по време на фокус-групова дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Що се отнася до автентичните представители на гражданското общество, то активните НПО поставят на първо място неправителствените организации (67.7%), а непосредствено след тях – активните граждани извън организираната част на гражданския сектор (65.3%) и доброволците (58.4%).

Фигура 36: Автентичните представители на гражданското общество според активните НПО

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации, януари 2017 г.

От своя страна, анкетираните експерти дават първенство на гражданите в автентичното представителство на гражданското общество – 89% от анкетираните, следвани от доброволците – 72.2% и на трето място от НПО с 64%.

„Новият път ще бъдат не НПО, а неформални групи. Те оказват натиск, сдружават се с определена цел, нямат финансови подбуди, но са много ефективни и ефикасни на място. Особено в малките населени места има много енергия неформал-

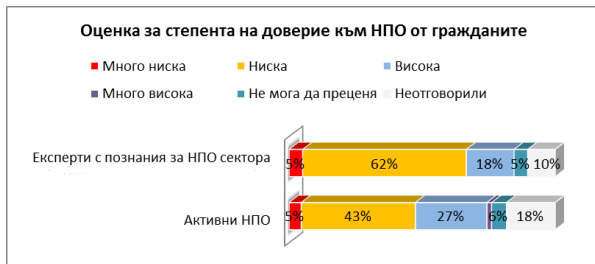
ни групи да осъществяват дейност, която да решава проблем на общността.“

Източник: Изказване на участник по време на фокус-групово дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Въпреки, че се самоопределят като най-автентичните представители на гражданското общество, самооценката за степента на доверие в тях, нарежда НПО сред организациите със сериозен дефицит на доверие, или ниска разпознаваемост, в сравнение с пуб-

лични институции и с бизнес организации. НПО, които са отговорили, че неправителственият сектор се радва на високо или много високо ниво на доверие сред гражданите, са съответно 26.9% и 1.8% от активните НПО в страната.

Фигура 37: Оценка за степента на доверие към НПО от гражданите

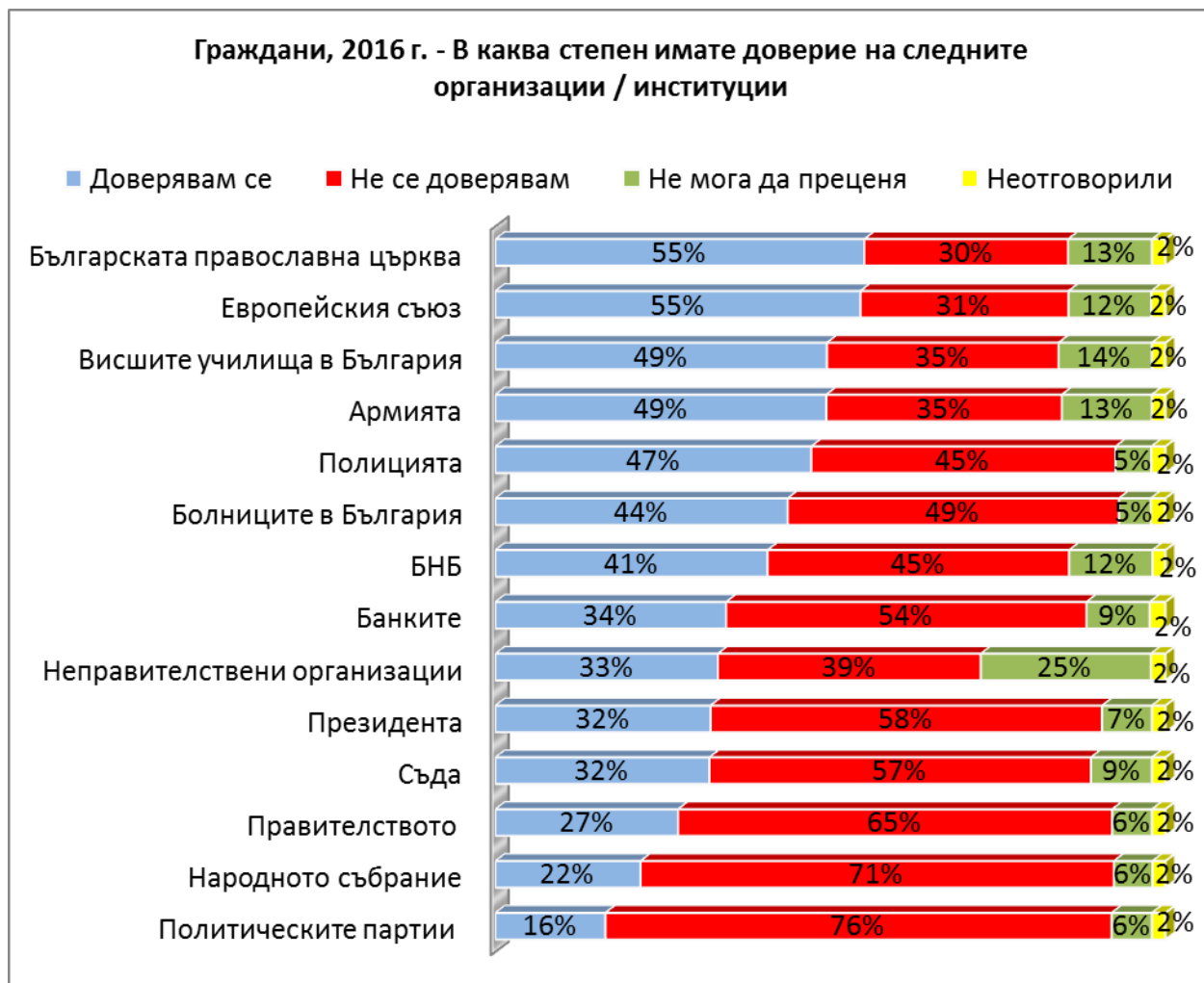

Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации и експерти с познания за НПО сектора (лидери на общественото мнение), януари 2017 г.

Самооценката на НПО за доверието и не-

доверието на гражданите, все пак се оказва по-песимистична от реално измерените нива на доверие и недоверие спрямо НПО в България. Това важи за оценката на експертите с познания за сектора, според които недоверието към НПО е много по-голямо – 66.6% спрямо 23% доверие. Според данните от националното представителното проучване на ИОО – София през 2016 г. близо една трета от гражданите на България са склонни да се доверят на неправителствените организации. Това ниво на доверие е около средното за 14-те институции и организации, които са включени в анкетата. Нивото на обществено доверие в НПО е по-високо от доверието в политическите партии и в Народното събрание. Сходно е с нивото на обществено доверие в президента и в съда; доста по-ниско е от доверието в полицията, армията и Българската православна църква.

Фигура 38: Доверие в институциите

Източник: Национално представително изследване на общественото мнение, 2016 г.

На въпроса за доверието в НПО, една четвърт от респондентите в националното представително проучване отговарят, че не могат да преценят. Една от възможните интерпретации на този отговор може да е свързана с трудността да се формулира общо мнение за разнообразието от организации в гражданския сектор. В случая не става дума за някаква компактна институция, а за цял набор от различни организации¹³. Големият дял на отговора „не мога да преценя“ (25%) може да се интерпретира и като показател за слаба осведоменост на гражданите за дейността на неправителствените организации. Ако това е така, то спрямо предходната 2015-та г., е налице положителна тенденция в раз-

познаваемостта на НПО. Тогава отговор „не мога да преценя“ дават 31% от гражданите, а доверието е било 24%.

„Проблемът е, че повечето хора в България нямат достатъчно познание за това какво е НПО и каква е тяхната роля и защо е добре да има, а не да няма, такива организации.“

Източник: Изказване на участник по време на фокус-групова дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Самите представители на НПО разби-

¹³ Иванова, Иванка, в Стойчев, Георги., (ред.) Демокрация и гражданско участие, Институт "Отворено общество София, 2017, стр. 13.

рат, че е необходимо да работят по-активно за спечелване на по-силно обществено доверие, както чрез подобряване на осведомеността за дейността си, така и за подобряването на връзката с гражданите. Много сходни и дори още по-категорични са позициите

по този въпрос и на експертите с познания за сектора. 82% от тях определят като фактор за доверието в НПО осведомеността за дейността на сектора и връзката или липсата на връзка на НПО с гражданите.

Фигура 39: Определящи фактори за доверието в НПО

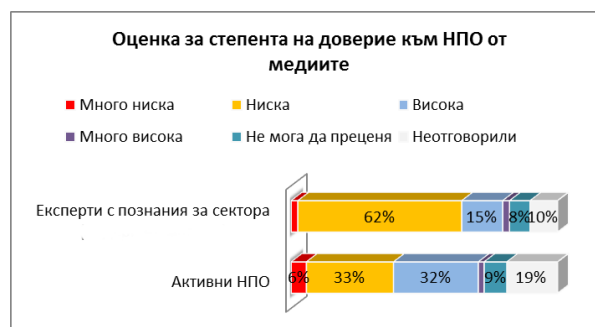

Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации и експерти за НПО сектора (лидери на общественото мнение), януари 2017 г.

Уменията за активна комуникация с публиката и медиите е вид експертиза, която активните НПО идентифицират като най-желана и липсваща (заедно с експертизата за набиране на средства и юридическата експертиза – виж фигура 18 по-горе).

На този фон, не е изненадващо, че само 1/3 от активните НПО се радват на високо и много високо ниво на доверие от страна на медиите.

Фигура 40: Оценка за степента на доверие към НПО от медиите

Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации и експерти за НПО сектора (лидери на общественото мнение), януари 2017 г.

„Ние като организации сме много неподготвени да работим с медиите. Нямаме политика за представяне на дейността. Ако не си пред-

ставим дейността, все едно нищо не сме направили.“

Източник: Изказване на участник по време на фокус-групова дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Половината, дори сред активните неправителствени организации в България, или не разполагат със свои собствени интернет-страници, или не са в състояние да ги поддържат редовно с актуална информация.

Когато става дума за изграждане на доверие, значението на медийния образ е трудно да бъде преувеличено. Трябва да се подчертае, че нарастването на риска от засилване на влиянието на езика на омразата е съчетано с посочените сериозни дефицити на НПО в областта на комуникациите, работата с медиите и връзките с обществеността. Представителите на НПО признават, че начинът, по който работата им се представя медийно е от голямо значение.

„Трябва да подаваме ясни и адекватни послания, да не използваме НПО сленг и трябва да говорим на хората. Не сме само иновативни и експертни страдалци, ами и сме виновни, защото не комуникираме достатъчно добре това, което правим. Съмишленици и партньори се намират тогава, когато ясно изразиш позиция.“

Източник: Изказване на участник по време на фокус-групова дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

3 Споделени ценности, източници на легитимност и възможност за влияние

3.1 Ценности

„Ако си избрал да работиш в неправителствения сектор, значи обичаш свободата.“

Източник: Изказване на участник по време на фокус-групова дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

За разлика от парламентите и други изборни органи на демократичната власт, организациите на гражданското общество нямат ясно изразен мандат, което ги прави донякъде уязвими за въпросите, свързани с легитимността. Затова много правителства недолюбват гражданското общество; редица анализатори оспорват легитимността на организациите на гражданското общество¹⁴.

Същевременно, третият сектор се мисли от самите му представители като неполитически, като коректив на държавата и институциите ѝ. Ценностите, зад които повечето представители на НПО застават, са прозрачността и свободата на достъп до информация. НПО са особено щастливи, че имат свободата на избор с кого да се работи и как да се формира екип (свобода, от която е лишена например държавната администрация). В този смисъл НПО, които са създадени около политически партии, не се приемат за автентични представители на сектора и според мнозина компрометират неговата безпристрастност и идеални цели.

„По-отношение на организациите, които се занимават с публични политики, бих казала, че в последните години се развиха ясно едни организации, свързани с политически партии, които работят по дневния ред на политически партии. Те почти не го крият. Повечето от тях

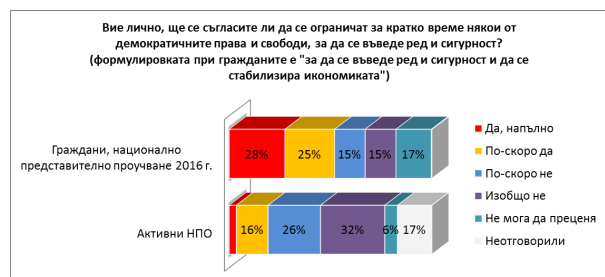
при анализа, които правят на публични политики, ясно личи политическата насоченост.“

„В сектора се появиха организации и контра-организации, доста политически структури си направиха собствени НПО, които очевидно имат други цели.“

Източник: Изказвания на участници по време на фокус-групови дискусии с представители на НПО, организирани от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Може да се очаква представителите на неправителствените организации да са значително по-малко склонни да се откажат от определени граждански и демократични права и свободи в името на икономическия просперитет и сигурността. Наистина, на въпроса, дали биха се съгласили да се ограничат за кратко време някои демократични права и свободи, за да се въведе ред и сигурност, 58% от неправителствените организации отговарят отрицателно, докато на същия въпрос, зададен на случайна извадка от пълнолетното население през 2016 г., само 30% дават отрицателен отговор.

Фигура 41: Нагласи към ограничаване на гражданските права и свободи

Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации и граждани (национално представително проучване на ИОО - София), януари 2017 г.

Един от основните въпроси пред съвременното гражданско общество е дали в крайна сметка то е успяло да даде трибуна за гласа на най-уязвимите групи в обществото. Сред основните разочарования е това, че всъщност гражданското общество се е провалило в голяма степен именно при преследването на тази важна цел. Затова е много

¹⁴Walker, J. and Thompson, A. S., (eds.) Critical Mass. The Emergence of Global Civil Society (Studies in International Governance), Wilfrid Laurier University Press, 2008, xi.

интересно какво мислят по този важен въпрос представителите на българските неправителствени организации и лидерите на мнение. Точно най-уязвимите групи в обществото не успяват да отстояват ефективно своите интереси и нужди. Тази тъжна констатация съвпада и с оценката за влиянието на неправителствените организации. По общо признание отстояването на социалната справедливост и интеграцията на уязвимите групи, особено на уязвимите малцинства, в крайна сметка не са сред най-успешните дейности на гражданското общество.

Фигура 42: Отстояване на интересите на най-уязвимите групи в обществото

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации и експерти с познания за сектора (лидери на мнение), януари 2017 г.

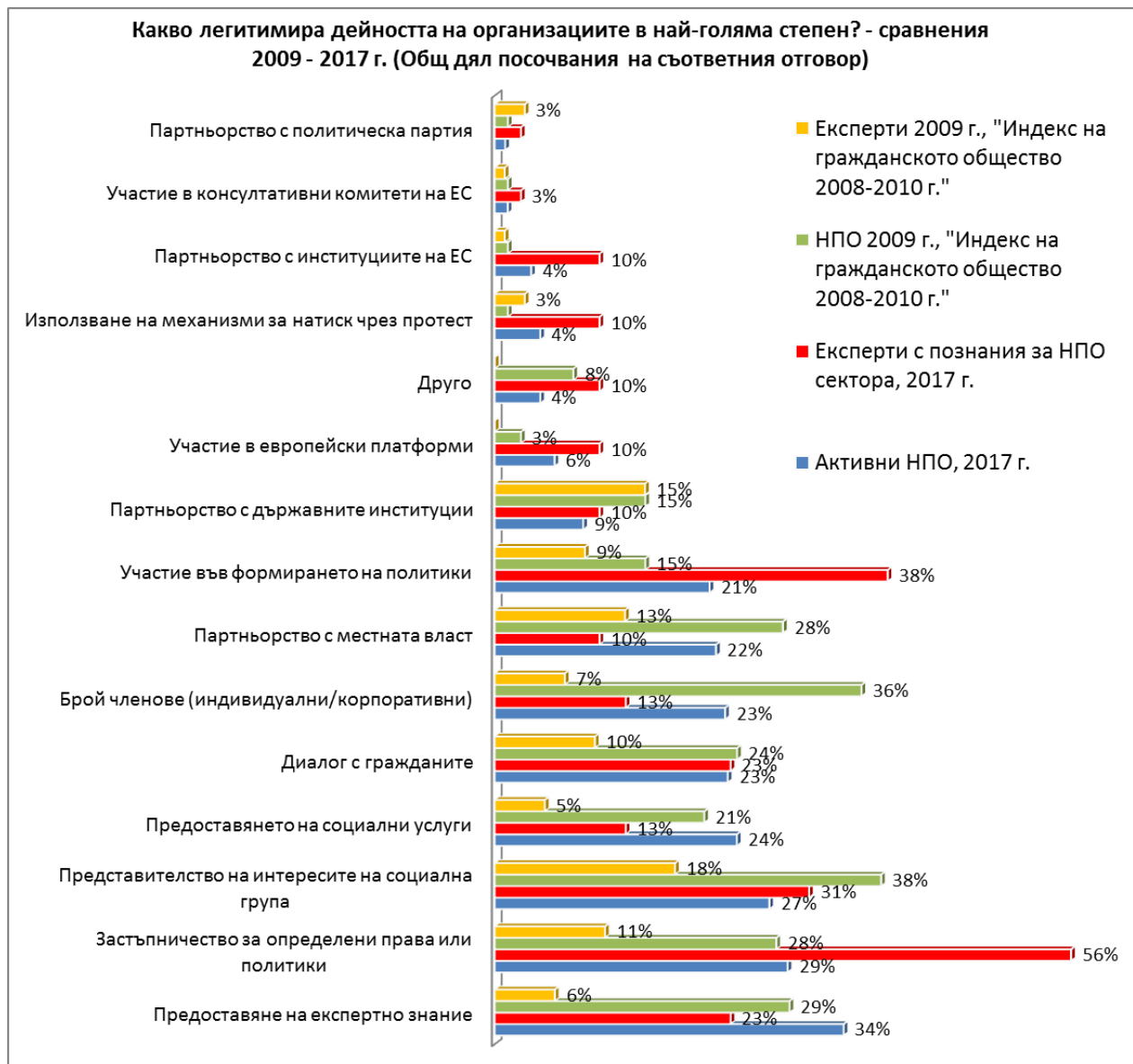
3.2 Източници на легитимност на НПО

В изследването "Индекс на гражданското общество 2008-2010" и в проучването сред активните неправителствени организации през януари 2017 г. присъстват въпроси за източниците на легитимност за дейността на гражданския сектор. В проучването "Индекс на гражданското общество 2008-2010", освен неправителствените организации, са анкетираны и експерти. През 2017 г. в проучването са включени експерти с познания за НПО (лидери на мнение). Сравнението между отговорите, дадени през 2009 г. и тези, дадени през 2017 година, позволява да се открият някои интересни тенденции.

В отговорите на неправителствените организации от 2009 г. ("Индекс на гражданското общество 2008-2010") като източници на легитимност доминират членската маса и представителството на интересите на определени социални групи. През 2017 вече категорично като източник на легитимност доминира предоставянето на експертно знание, следвано от застъпничеството за определени политики. Според лидерите на мнение като източник на легитимност категорично се откроява застъпничеството за определени права и политики, следвано от участието във формиране на политики.

Фигура 43: Източници за легитимност на НПО

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации и експерти с познания за сектора (лидери на мнение), януари 2017 г., както и данни от изследването "Индекс на гражданското общество 2008-2010"

При описанието на източниците на легитимност на неправителствените организации могат най-общо да се открият три блока от източници, които са групирани и според тяхната тежест.

Важно е да се отбележи, както се оказва от самооценката на НПО, участието в европейски мрежи и консултативни комитети на европейско ниво, както и партньорството с институциите на Европейския съюз, не са сред основните източници на легитимност. От отговорите на други въпроси в анкетата

става ясно, че неправителствените организации припознават важността на глобалните и европейски процеси. Тази ситуация изглежда донякъде парадоксална. Очакването е, че с течение на времето международният контекст и глобалните процеси би трябвало да заемат все по-важно място в работата на българските неправителствени организации.

Вторият блок от източници на легитимност, който се откроява, е свързан с партньорствата с институции и граждани. Тук влиза и членството в самите неправителствени

вени организации. В този блок от източници на легитимност е важно да се отбележи, че местната власт и партньорството с нея имат много по-голяма тежест, отколкото партньорството с държавни институции. В някакъв смисъл партньорството с местната власт се родее с дълбоките връзки със собствената общност и гражданите и поради това, не случайно, тези фактори за легитимност са обединени по значение. Накрая трябва да открия най-значимия блок от фактори за легитимност, който е свързан с експертната и опита на неправителствените организации.

Тези наблюдения се подкрепят и в изразените мнения на представителите на неправителствени организации по време на организирания фокус-групови дискусии.

„Гледам на третия сектор като на експерт и иноватор. Място, където се практикува, възпитава и въвежда експертиза. НПО са първите, които започнаха да работят на проектен принцип, много преди държавните институции да започнат да мислят за управление на проектния цикъл. Същевременно, третият сектор е новатор, този, който прави нещо пилотно, което държавата няма мандата или смелостта да го прави, да види дали ще се случи. И както каза колегата, НПО са застъпници за права. Ние гледаме на себе си по този начин, но голяма част от обществото или не знае за нас или чува неща, които не са добри.“

Източник: Изказване на участник по време на фокус-групово дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Като вид експертиза се откроява както опитът в предоставянето на социални услуги, така и опитът на НПО в защитата на интересите на конкретни социални групи, които организациите представляват, както и застъпничеството за определени права и политики.

¹⁵ Armstrong, D. and Gilson, J., Armstrong, D., Bello, V. and Gilson, J., (eds.) *Civil Society and International Governance. The Role of Non-state Actors in the EU, Africa, Asia and Middle East*, Routledge, 2011, стр. 15.

От контекста на отговорите може да предположиме, че тези права и политики отново са в интерес на определени социални групи, за благо на които съответните организации работят. На първо място в йерархията от значими фактори се откроява експертното знание, което възприемаме като основен източник на легитимност. Експертното знание, включително опитът от сътрудничество с институциите и работата на проектен принцип е това, което откроява НПО от неорганизираните форми на гражданско участие. Както видяхме по-горе в анализа, НПО не подценяват ролята на гражданската активност.

„Гражданското общество е повече от гражданските организации и техните мрежи. Ако гледаме този аспект или мащаб, през последните години наблюдаваме растяща гражданска активност и то от страна на неорганизираното гражданско общество. Нещо, което не сме наблюдавали преди. За съжаление, тези проявления са реакция, а не са проактивност, която да предлага нещо, а по-скоро отрича нещо, иска да събори нещо, иска да реагира на нещо негативно, но също е гражданско общество, което изразява позиция. Няма много решения, които тези дейности предлагат.“

Източник: Изказване на участник по време на фокус-групово дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

3.3 Сфери и възможности за влияние

Някои изследователи говорят напоследък за гражданското общество като за „сфера, в която се появяват нови форми на власт, не непременно само комуникационна“¹⁵.

В рамките на проведени в началото на 2017 г. групови дискусии, организациите в

гражданския сектор споделят надеждата, че с приемане на промените в Закона за нормативните актове, администрацията ще трябва да обосновава причините за промените или нововъведенията, които предлага. Така ще се задвижи обществен дебат, в който НПО да участват по-активно. Представителите на неправителствения сектор отбелязват, че с годините централната власт ги кани все по-често в работни групи или на консултации при обсъждане на стратегии и законопроекти. Ако самите организации имат предложения за някои изменения на закона, те биват чути, но често не в пълнотата и дълбочината, която неправителствените организации са очаквали.

„Общата картина показва, че почти навсякъде има консултативни и граждански съвети под една или друга форма и за да може да има развитие на гражданското общество, то трябва да има функциониращ и работещ механизъм за приемане на предложенията на това общество, които много често просто увисват. Институциите просто нямат механизъм, или не желаят да създадат такъв механизъм и тогава понякога се обезсмисля ролята на гражданското общество. Това значи, че една тема може да се дъвче много години, което е похабяване на ресурс - финансов и друг.“

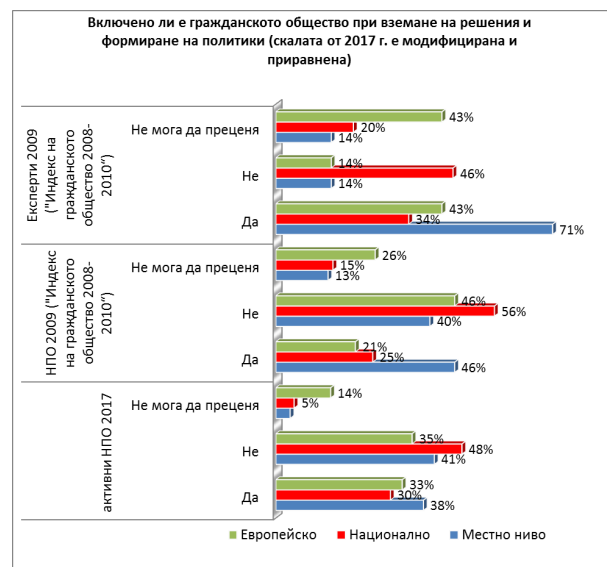
Източник: Изказване на участник по време на фокус-груповата дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Сред активните неправителствени организации преобладава оценката, че гражданското общество като цяло не е включено във вземането на решения на всички нива на управление – национално, местно и европейско. Близо 1/3 от анкетирания активни организации смятат, че НПО имат влияние на европейско ниво, а почти 2/5 от анкетирания виждат сериозно влияние на местно ниво – традиционната арена на действие на малки-

те граждански обединения.

През 2009 г. почти половината от анкетирания НПО са виждали силно влияние на сектора на местно ниво, срещу само 20% на европейско ниво. При оценката на влиянието на национално ниво през 2017 г. също се забелязва движение нагоре с 5 процентни пункта спрямо 2009-та г. Сравнявайки оценките, дадени от лидерите на мнение, забелязваме, че влиянието на НПО сектора на национално ниво изглежда леко подценено от страна на самите неправителствени организации. При лидерите на мнение то заема чедна позиция. Като цяло тези промени сочат към една постепенна интернационализация на неправителствения сектор. Увеличава се потенциала на организациите да оказват влияние върху политиките, които се отнасят до цялостното управление на държавата и обществото, а не само до процесите в отделни местни общности. Подобна динамика се наблюдава в общоевропейски и глобален план.

Фигура 44: Участие на гражданското общество при вземане на решение и формиране на политики (скалата от 2017 г. е модифицирана и приравнена)

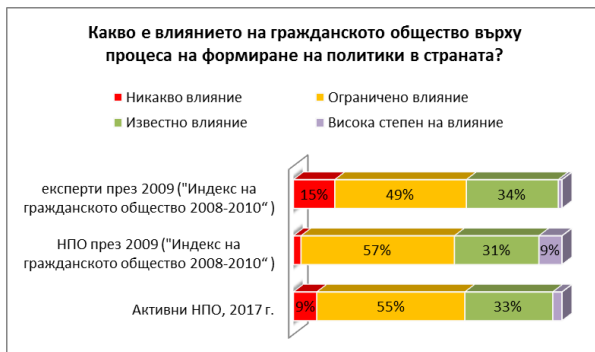
Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации, януари 2017 г. и данни от изследвания сред НПО и експерти в рамките на "Индекс на гражданското общество 2008-2010"

Според представители на НПО, участвали в груповата дискусия по проекта, самото влияние на третия сектор е много по-общо и на различни нива. Ефективността и смисълът от работата на НПО сектора не би могла

да бъде измерена само в приетите предложения или промени в нормативни актове. Част от целите на организациите е „образоването“ на администрацията и гражданите, усилията по създаване на нов модел на работа и мислене, което да гарантира по-смислени предложения и по-добра работа вътре в държавните институции и по пълноценно участие на различни обществени групи във взимането на решения.

В този смисъл, един от постоянните проблеми, които стоят пред НПО, е липсата на приемственост при смяната на хората в институциите, което налага започване на работа „от нулата“ с всяка нова администрация.

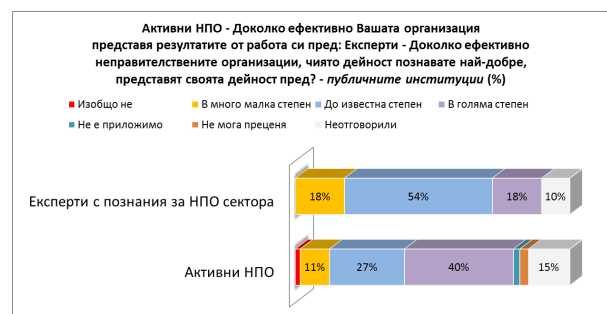
Фигура 45: Влияние на гражданското общество върху процеса на формиране на политики в страната

Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации, януари 2017 г. и данни от изследвания сред НПО и експерти в рамките на "Индекс на гражданското общество 2008-2010"

Около 2/3 от представителите на НПО и още по-голяма част от лидерите на мнение считат, че НПО ефективно представят резултатите от работата си. Тази констатация поражда и някои въпроси. Например защо става така, че при толкова ефективно представяне на резултатите от дейността на сектора, нивата на доверие към НПО не са особено високи, без да са драматично ниски?

Фигура 46: Представяне на резултатите от работата на НПО пред публичните институции

Източник: Количествено изследване сред активните неправителствени организации и експерти с познания за сектора (лидери на мнение), януари 2017 г.

„Държавата търси НПО сектора, когато трябва да се свърши работа.“

Източник: Изказване на участник по време на фокус-групово дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Фигура 47: Влияние на НПО в различни сфери

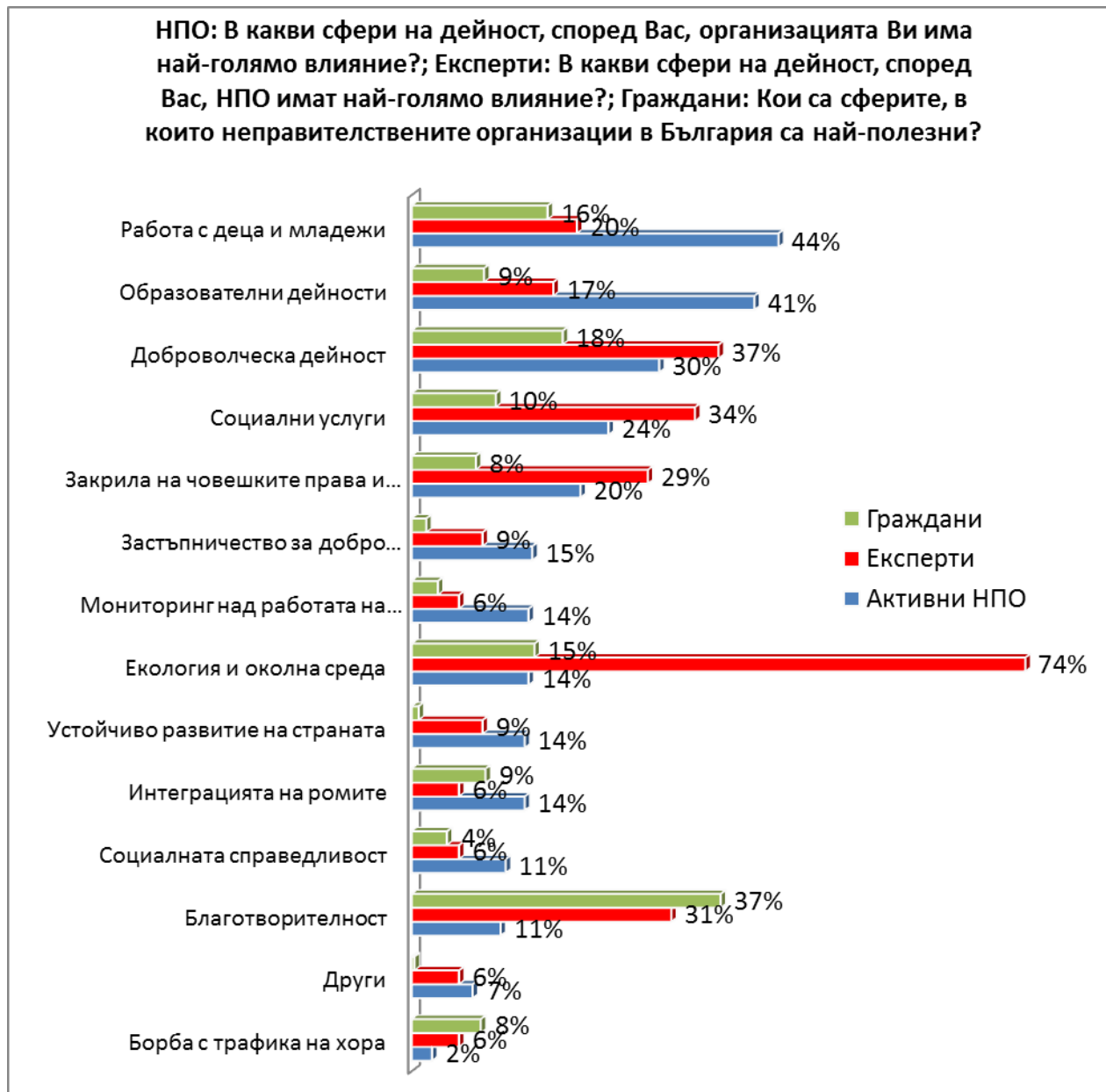
Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации, януари 2017 г

Като най-силно е оценено влиянието на неправителствените организации в традиционни сфери на дейност като доброволчеството и благотворителността, както и при работата с деца и младежи. Наред с тях се нарежда и дейността на екологичните организации, които са възприемани от представители на неправителствения сектор като много влиятелни.

Прави впечатление обаче, че цялостно-

то устойчиво развитие на страната стои на едно от последните места. Застъпничеството за опазване на определени природни обекти е нещо различно от една цялостна концепция за устойчиво развитие. Според неправителствените организации цялостното икономическо развитие на страната не е в тази посока и те чувстват, че възможността да се упражнява влияние за приоритизиране на устойчивото развитие е малка.

Фигура 48: Сфери на влияние на НПО

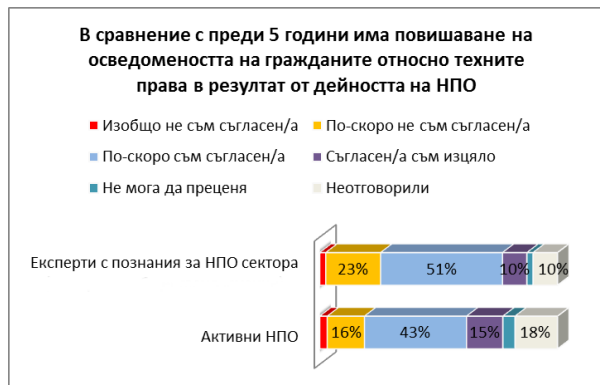
Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации и експерти с познания за сектора (лидери на мнение) януари 2017 г., както и данни от национално представително проучване 2016 г.

По отношение на защитата на правата на човека и борбата с дискриминацията значителен дял от представителите на активните неправителствените организации считат, че гражданският сектор има влияние, даже много силно влияние. Наред с другото тази оценка се дължи и на голямата видимост на някои от правозащитните организации в публичното пространство.

Любопитно е, че организациите, които

декларират някакво влияние в сферата на опазването на околната среда не са много, но явно са силно видими, както личи от отговорите на лидерите на мнение.

Фигура 49: Оценка за работата на НПО за повишаване на осведомеността на гражданите относно техните права.

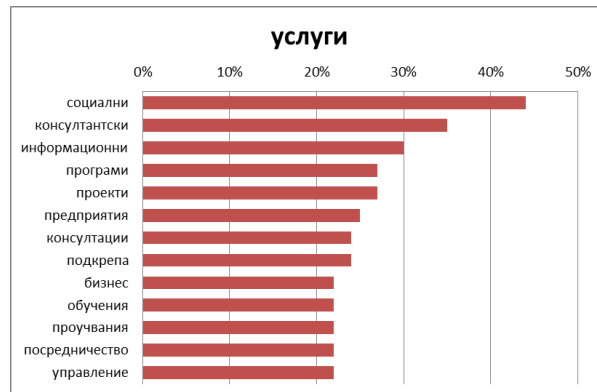
Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации и експерти с познания за сектора (лидери на мнение), януари 2017 г.

Високо оценено е и влиянието на НПО в сферата на социалните услуги, където от доста време държавата и общините активно използват и развиват ресурса на неправителствените организации в предоставянето на социални услуги за уязвими групи. Те им делегират изпълнението на богат спектър от социални дейности, финансирани от държавата по утвърдени стандарти.

Сред неправителствените организации се наблюдават високи нива на професионализъм. Вероятно това се дължи донякъде и на необходимостта от набавяне на допълнителни средства за финансиране на дейността. Между предоставянето на професионални услуги и служенето на определени каузи няма противоречие. Семантичният анализ на думата „услуги“ в уставите на неправителствените организации, регистрирани в обществена полза, показва, че тя се среща най-често в комбинация с думата „социални“. Веднага след тях се нарежда цял слой от термини, свързани предимно с бизнеса. Сред тях са определенията „консултантски“ и „информационни“, както и понятия като „консултации“, „бизнес“, „обучения“, „проучвания“, „посредничество“ и „управление“. Това също не е кой знае колко учудващо. Традицията да се поставя на първо място икономическата дейност на хората като основа на гражданското общество датира поне от Адам Смит. В днешния НПО сектор в икономически развитите

страни тази традиция е силно застъпена¹⁶.

Фигура 50: Извършвани услуги от НПО

Източник: Регистър на ЮЛНЦ в обществена полза, декември 2016 г.

Организациите отбелязват нарастващата специализация на НПО в различни сфери, което води до по-ефективното им позициониране спрямо другите НПО, както и трупане на експертиза и по-лесното писане на проекти.

В сферата на образованието около 60% от представителите на неправителствения сектор виждат някакво влияние на гражданското общество, но оценката за силата и интензивността на това влияние е по-умерена – само 22% от активните НПО казват, че влиянието на сектора е силно. Влиянието в сферата на интеграцията на уязвими малцинствени групи и отстояването на социалната справедливост е оценено като по-ниско. Още по-ниско е оценено влиянието на НПО в сферата на доброто управление, подобряването на работата на институциите и оценката на тяхната дейност.

Околна среда и изменението на климата

Околната среда и изменението на климата е областта, в която НПО имат най-голямо въздействие. Тази констатация на активните НПО е подкрепена и от мнението на гражданите, от които един на всеки четирима смята, че най-ефективните инициативи на гражданското общество са изпълнени в областта на околната среда. Участието на гражданските

¹⁶Ehrenberg, J. *Civil Society: The Critical History of an Idea*, NYU Press, 1999, 19-23.

организации, наред с предприятията, държавата и социалните партньори, е заложено и в общата програма на Европейския съюз за политика в областта на околната среда до 2020-та година.

Равенство между половете и насилие, основано на разликите между половете

Според данните от Индекса на равенството между половете от 2015 г. (Европейски институт за равенство между половете, 2015 г., стр. 5-7), в сравнение с 2005 г., през 2012 г. стойността на този индекс за България е намаляла от 42.3 до 38.5. По време на същия период индексът на ЕС за двадесет и осемте страни се подобрява от 51.3 до 52.9. По този начин разликата между България и средното равнище за ЕС-28 се увеличава от 9 точки през 2005 г. до 14.5 точки през 2012 година.

Неправителствените организации, които работят за равенството между половете и за ограничаване на насилието, основано на пола, продължават да бъдат сред най-слабо представените в групата на активните НПО – според данните от проучването само 1.6% от активните НПО работят в областта на ЛГБТИ (лесбийки, гей, бисексуални и транссексуални и интерсексуални), а делът на организациите на гражданското общество, които се самоопределят като женски е само 3.7%.

Социална справедливост и включване на уязвими групи

Становището на водещи неправителствени организации в областта на интеграцията на ромите е, че в областта на политиките за интеграция на ромите има недостиг на капацитет на национално и местно ниво. На общинско ниво селските общности са най-засегнати от липсата на капацитет за управление и използване на фондовете на ЕС.

Приблизително 2/3 от активните неправителствени организации в България вярват, че най-уязвимите групи в обществото не успяват да отстояват своите интереси и потребности и са убедени, че са необходими съществени мерки за насърчаване на присъствието

в организации на гражданското общество на млади хора под 29-годишна възраст, хора с увреждания и жителите на селските райони.

Данните от изследването показват, че в повече от половината от активните НПО няма никакви представители на ромската етническа група. Представителство на хората с увреждания сред активните НПО е също на изключително ниско ниво.

Особено важни са приоритетите, свързани с включване на младите хора, тъй като дейността на неправителствените организации, насочени към децата и младите хора са втората най-важна сфера на влияние на НПО след околната среда. Проучването показва, че организациите на гражданското общество работят с младежите и децата най-вече в областта на образованието и социалните услуги, както и за развитието на доброволчеството.

Присъствието на НПО в селските райони е особено необходимо, предвид факта, че дори в програми като Програмата за развитие на селските райони няма предвидени мерки за интеграция на уязвимите групи. Над 51% от активните неправителствени организации са активни в областта на 3-те най-големи центрове на страната – София, Пловдив и Варна. В тези региони е концентрирано около 38% от цялото население на България. Точно обратното, в райони с висока концентрация на хора от етническите малцинства – Добрич, Силистра, Търговище, Разград, Шумен, Ямбол и Кърджали – общият дял на активните НПО е 5.5%, а делът на местното население в тези региони е почти 14%.

Демокрация, активното гражданство, добро управление и прозрачност

Българските НПО посочват, че сред ключови области, в които гражданското общество има най-малката степен на влияние, са мониторингът на дейността на държавните институции и осигуряването на добро

управление. Организацията на гражданското общество също определят като относително ниска степента на влияние в ключови области като осигуряване на социална справедливост и интеграция на уязвимите групи като ромите.

Независимо от различията си по конкретни въпроси от развитието на страната, държавните институции и политическите сили и НПО са сред основните носители на идеите за плуралистично и свободното и демократично развитие на България. В страната са налице множество примери на ефективно сътрудничество между двата сектора, както и „пренос“ на експертиза от гражданския сектор към публичните институции и обратно. Изкуственото им противопоставяне може да представлява допълнителен риск за ограничаване на гражданското пространство. Анализът на данните от проучването сред близо 800 активни НПО обаче показва, че има широко поле за подобряване на взаимодействието между двата сектора.

Потенциалът за сътрудничество на неправителствените организации с бизнеса е все още слабо развит – 23% от активните НПО са имали някакво взаимодействие с бизнес организации през последните три години, а само 6% идентифицират себе си като извършващи активно мониторинг на частни фирми. Това са основно организации, работещи в сферата на защитата на потребителите и опазването на околната среда.

Укрепването на мрежите за застъпничество е ключова възможност за компенсиране на съществуващите слабости във влиянието на НПО.

„Днес мрежовите организации са много по-различни, членовете на мрежите са доста по-осъзнати и разбират своето членство и своя принос към това да се променят политиките към една или друга сфера. През 2006 г се регистрирахме като мрежова организация, тогава бяхме 24 организации, сега сме 143.“

Източник: Изказване на участник по време на фокус-групово дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Повече от половината от активните неправителствени организации в България са членове на национални или регионални граждански мрежи, а 1/4 от тях дори участват в платформи на ниво ЕС. **Фигура 51:** Членство на НПО във федерации, коалиции, мрежи

Източник: Количествено изследване сред активни неправителствени организации, януари 2017 г. и данни от "Индекс на гражданското общество 2008-2010"

„Мрежите стават все по-осъзнати, все повече естествено се създават, защото организациите търсят съдействие за да правят политики, защото осъзнаха, че една сама организация много по-трудно може да промени нещо, много по-лесно би било, ако това са 50 или 60 организации. Тогава има шанс да станат фактор.“

Източник: Изказване на участник по време на фокус-групово дискусия с представители на НПО, организирана от ИОО – София през м. януари 2017 г.

Най-слабо представени в мрежите са НПО, които работят за развитието и интеграция на етническите малцинства, с изключение на ромите. Неправителствени организации, работещи за интеграция на ромите, са в първата третина на организацията, активно участващи в мрежи. Много ромски организации, обаче ограничават участието си до коалиции с преобладаващо участие на роми и биха могли да имат голяма полза от присъединяване към по-широки платформи и граждански коалиции.

Вместо заключение

През 2017 г. типичната работеща (активна, по смисъла на настоящото изследване) неправителствена организация в България е малка. Най-вероятно е установена в областен град и зависи преди всичко от наличието на проектно финансиране. Все по-млада е. Разполага с много малък, не особено високо заплатен, но обичайно високо квалифициран и мотивиран екип. Разчита на доброволци. Съществува заради определена кауза и цени свободата на избор. Гъвкава е и е отворена към иновации. Разполага с ограничен финансов ресурс и се нуждае от експертиза за фондонабиране. По-скоро е слабо позната в общността и не е особено активна в разпространението на резултата от своята работа (като е много вероятно първото да зависи от второто). Притежава добра експертиза за осъществяване на определена дейност. С голяма вероятност предоставя услуги – образователни, социални или консултантски, но в повечето случаи се налага да се съобразява с приоритетите на и без това малкото финансиращи организации – главно от чужбина. Притежава стратегия за развитие и се стреми към разнообразяване на източниците си за финансиране. Но, обичайно изпитва затруднения да задържа своя екип и да осигурява изискваното съфинансиране във връзка с проектната си дейност.

В оптимистичния сценарий, тази неправителствена организация е ценена като партньор и работи успешно с голям кръг от заинтересовани страни и институции – по-вероятно на местно ниво, но е възможно и на национално. Членува в мрежи с други организации със сходни каузи и относително добре успява да се застъпва за интересите на своите сподвижници. Цени и сравнително добре развива международни контакти. Интересува се от новите технологии и възможностите, които те предоставят, включително за привличане на средства и сподвижници. Успешно привлича млади хора и все повече доброволци. Все по-активно работи в общността и създава доверие.

Настоящият доклад в голяма степен потвърждава изводите за силните и слабите страни на неправителствените организации, публикувани в предходното изследване на ИОО – София със заглавие "Индекс на гражданското общество 2008-2010" и осъществено в сътрудничество с изследователския екип на CIVICUS (Световен алианс за гражданско участие). Те съответстват и на изводите от други скорошни изследвания, например Индекс за устойчивост на организациите на гражданското общество. През последното десетилетие той остава почти без промяна, като най-големите слабости на НПО са във финансовата устойчивост и организационния капацитет (Индекс за устойчивост на НПО 2015 г., БЦНП, юни 2016 г.). На фона на традиционния проблем с финансовата устойчивост, към 2017 г. проблеми като нарастващата радикализация в обществото и неблагоприятната медийна среда, намират ограничено присъствие в представите на активните НПО в България, но са посочени с висока степен на внимание от експертите с познания за неправителствения сектор в България. Същевременно, има основания да се смята, че НПО секторът в България във все по-голяма степен се чувства като част от глобалния свят и промени.

За да бъдат по-успешни, разпознаваеми, модерни и ефективни, неправителствените организации в България трябва преди всичко да заложат на връзката си с гражданите и да не подценяват изграждането на публичния си образ. Трябва активно да ползват, както възможностите на новите технологии (социални мрежи, платформи за набиране на средства), така и изграждането на непосредствен контакт с хората на място, в конкретната общност.

Представителите на НПО обичайно са професионалисти с качества, които се ценят и са отлична основа за надграждане на легитимността на неправителствения сектор в България.

Самите организации отличават следните силни и слаби страни на неправителствения сектор в България:

Силни страни на неправителствените организации:

- ✓ Свободата – на словото, избор с кого и как да работят
- ✓ Динамиката – възможността за промяна на статуквото
- ✓ Идеализъм – работата за кауза
- ✓ Гъвкавостта на работата
- ✓ Експертизата
- ✓ Иновативността
- ✓ Партньорството – на национално и международно ниво
- ✓ Възможността за развитие на общности.

Слаби страни на неправителствените организации:

- ✗ Слабо развити „връзки с обществеността“, „невидимост“ на сектора, неразбираема за обществото комуникационна стратегия на сектора
- ✗ Неравнопоставеност на условията за работа спрямо други сектори
- ✗ Невъзможността да се работи в сектора като професия и да се задържат хора

- ✗ Финансовата нестабилност, несигурното финансиране, недостатъчна диверсификация на финансирането
- ✗ Липсата на единност, понякога има конкуренция, вместо взаимопомощ
- ✗ Проектно ориентираното/краткосрочно мислене
- ✗ Липсата на устойчивост
- ✗ Затвореност на сектора към останалите сектори и граждани
- ✗ Нуждата от „реверанс“ към спонсориращите организации.

Прави впечатление, че посочените слаби страни сякаш в по-голяма степен се отнасят до контекста за развитие на неправителствените организации, отколкото до самите тях. Все пак обаче, ако глобалните процеси позволят това и неправителствените организации успеят да мобилизират силните страни, на които се позовават, то имаме основание да се надяваме, че с малко помощ и воля от страна и на вземащите решения, част от т. н. „слаби страни“ биха могли да се преобразуват във възможности за неправителствените организации и преди всичко за хората, за чиито интереси те се застъпват.